

म. ग्रं. सं. ठाणे

सन

विषय

लेखक बाळ गंगाधरशास्त्री

सांभेकर

ग्रहालय क्रमांक

पुस्तकाचें नांव

हिंदुस्थानचा

इतिहास

५५

इति

5-3

INTRODUCTION

TO THE ..

HISTORY OF INDIA,

ABRIDGED FROM THE WORK

OF

THE HON. MOUNTSTUART ELPHINSTONE,

BY THE LATE

BÁL GANGÁDHAR SHÁSTRÍ, Esq.

A REPRINT OF THE NEW EDITION,

EDITED BY MAJOR CANDY.

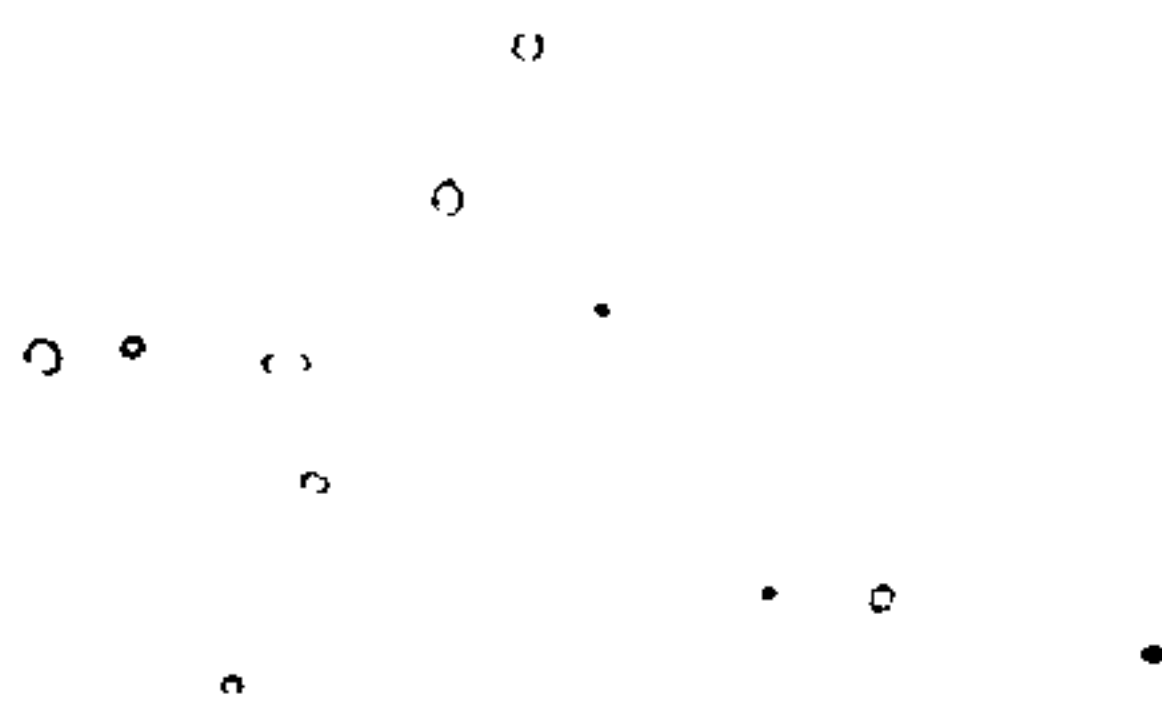
Registered under Govt. of India's Act No. XXV. of 1867.

Bombay:

GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPOT.

1872.

Price 8 Annas.

1

BOMBAY :

PRINTED AT THE "ORIENTAL STEAM PRINTING PRESS." FORT.

हिंदुस्थानाचा इतिहास.

हे पुस्तक

बाल गंगाधर शास्त्री जांजेकर

द्वार्या,

नामदार एलफिन्स्टन साहेब ह्यांच्या इंग्रजी भाषेतील
ग्रंथाचा संक्षेप करून मराठी भाषेत केले.

ते

मेजर क्यांडी साहेब द्वार्या शोधिले.

आवृत्ति तिसरी.

(सन १८६७ च्या २५ आक्ता प्रमाणे हे पुस्तक रजिस्टर केले आहे.)

मुंबई.

गवर्नमेंट सेंट्रल बुक डिपो.

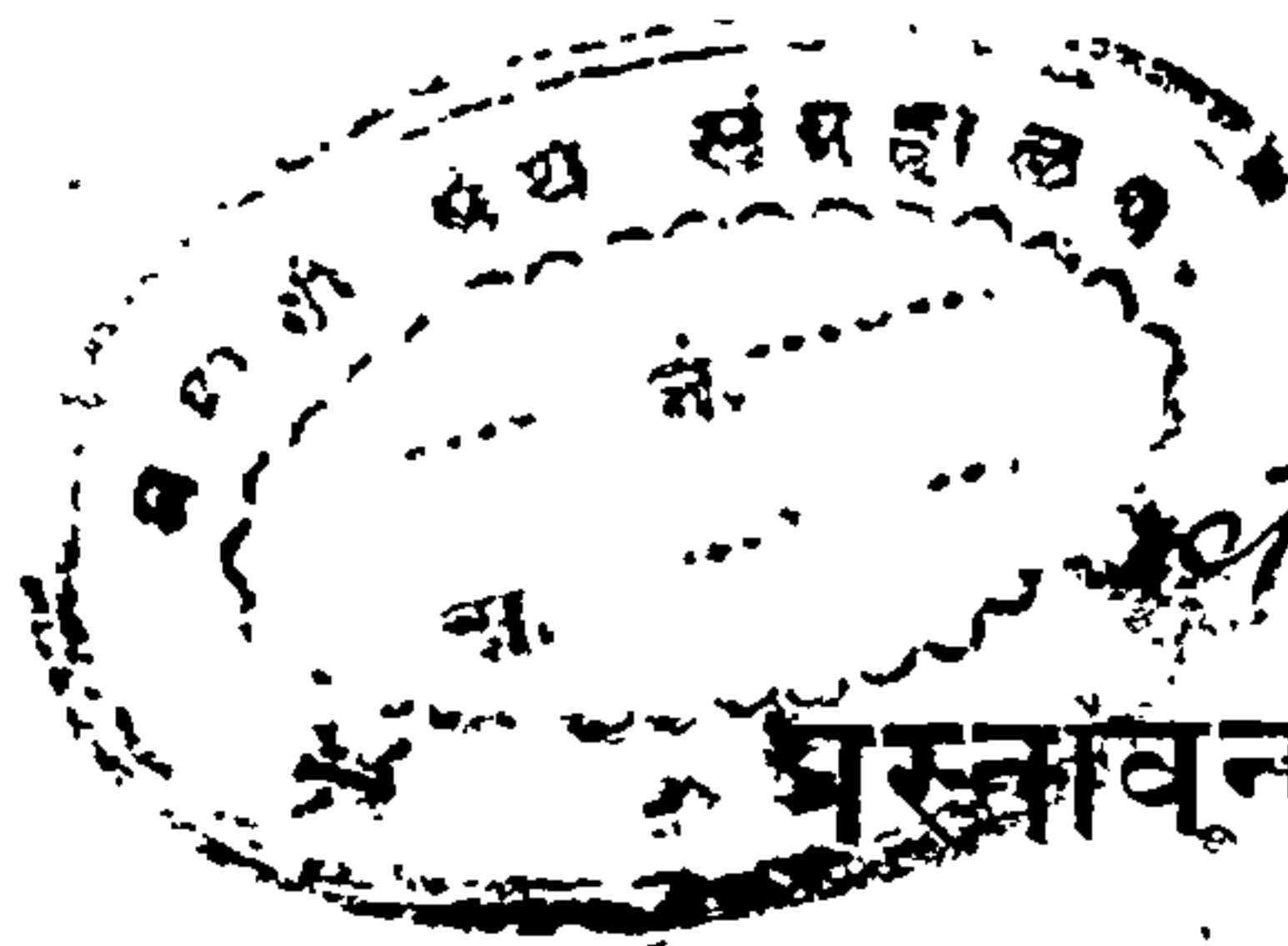
शके १७९४.

इसवी सन १८७२.

किंमत आठ आणे.

मुंबईमध्ये

“ओरिएन्टल” छापखान्यांत छापिलें.

प्रस्तावना.

आपल्या देशांत पूर्वीपासून कोण कोण राजे झाले, त्यांनीं राज्य कोणत्या प्रकारें केलें, त्यांचे कारकिर्दींत विशेष गोष्टी कोणत्या झाल्या, आणि मोठे नामांकित पुरुष कोण कोण जन्मले, हे समजण्यापासून सर्वास उपयोग होतो. ह्या गोष्टींचा प्रसंग चौघांमध्ये वारंवार येतो, तशासमयीं त्या अगदीं ठाऊक नसल्या तर ते लज्जेस आणि संकोचास कारण होतें. ही गोष्ट कोणास कदाचित लहान वाटेल, परंतु प्राचीन इतिहास समजल्यापासून दुसरे बहुत उपयोग होतात. आरंभीं लोकांची स्थिति कशी होती, ती पुढें कसकशी सुधरत चालली, राज्ये कशी वाढलीं, आणि कोणत्या कारणांनीं मोडलीं, ह्या सर्व गोष्टींचा विचार करण्यांत मनास उद्योग आणि आनंद हीं दोनही होतात; आणि पूर्वीं जे पुरुष होऊन गेले त्यांचे गुण आणि दोष ह्यांचीं उदाहरणें स्पष्ट दृष्टीस पडून चांगला मार्ग आचरण्याविषयी वारंवार बोध होतो. ह्याकरितां बहुतेक देशांचे लोक स्वदेशाचा इतिहास मोठ्या अगत्यानें पढतात. तसें करावयास ह्या देशांतील लोकांनीं जरी इच्छा केली असती, तरी आजपर्यंत कांहीं साधनें नव्हतीं, म्हणून मुसलमानांच्या ह्या देशांतील राज्याचा हा पुढील इतिहास संक्षेपें लिहिला आहे.

हा ग्रंथ पढणाऱ्यांनीं राजांचीं नांवे, त्यांच्या जन्मादिकांच्या तारखा, लढाया, घात, मारामाऱ्या, इत्यादि गोष्टींवरच केवळ लक्ष्य देऊं नये; त्यांच्या वाचण्यांत ज्या ज्या गोष्टी येतील त्यांविषयीं विचार करीत असावे. हा विचार करण्याचा प्रकार त्यांस समजावा म्हणून कारण पाहून कोठें कोठें राजांच्या गुणांविषयीं किंवा त्यांच्या आकृतींविषयीं जें सहज मनांत यावयाजोगें तें लिहिलें आहे; आणि मुसलमानांच्या राज्याची वृद्धि आणि क्षय त्यांविषयीं एक प्रकरण वेगळें करून शेवटीं जोडिलें आहे. अशा जातीचे विषय अधिक लिहिले असते, तर ग्रंथापासून अधिक मनोरंजन आणि बोध झाला असता; परंतु हा उद्योग मुख्यत्वे 'मुलांकरितां' आहे, त्यांचें लक्ष्य अशा विषयांच्या विचारांपेक्षां कथांकडे लवकर लागतें, म्हणून झालेल्या गोष्टींचा संग्रह मात्र एथें केला आहे. ह्यावर आणखी विस्तार पुढें व्हावा ही इच्छा आहे.

अनुक्रमणिका.

प्रकरण.

पृष्ठ.

देशांचें वर्णन.....

१

भाग पहिला प्राचीन इतिहास.

- १ मुसलमानांच्या येण्याच्या पूर्वीचा वृत्तांत-
उत्तर हिंदुस्थानांतील राज्ये ४
- २ दक्षिणेंतील प्राचीन राज्ये ११
- ३ हिंदुस्थानांत मुसलमान प्रथम स्वाव्या
करूं लागले त्यांचें वर्तमान १७
- ४ सुलतान महमूद ह्यांच्या स्वाव्याविषयींचा
वृत्तांत..... १९
- ५ महमूदाचे वंशज गजनवी राजे ह्यांचें
वर्तमान इ० स० १०३० पासून ११८६
पर्यंत २६
- ६ गोरी वंशाचे राजांचें वर्तमान इ० स०
११८६ पासून १२०६ पर्यंत..... ३३

भाग दुसरा अर्वाचीन इतिहास.

- १ गुलाम राजांचें वर्तमान इ० स०
१२०६ पासून १२८८ पर्यंत..... ३६

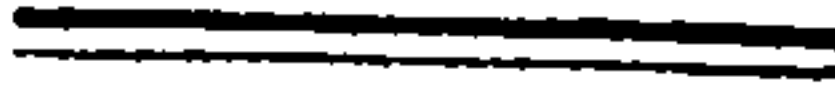
प्रकरण.

- २ गिलची अथवा खिलजी वंशाच्या राजांचे वर्तमान इ० स० १२८८ पासून १३३१ पर्यंत..... ४२
- ३ तथलख वंशाचे राजांचे वर्तमान इ० स० १३३१ पासून १४१२ पर्यंत ४९
- ४ सय्यद व लोदी हे वंश इ० स० १४१४ पासून १५२६ पर्यंत..... ५९
- ५ मोगली वंश इ० स० १५२६ पासून १५३० पर्यंत..... ६३
- ६ हुमायून इ० स० १५३० पासून १५५६ पर्यंत... .. ६६
- ७ अकबर ह्याचे वेळेस हिंदुस्थानांत स्वतंत्र राज्ये होती त्यांविषयीचे वर्तमान ७४
- ८ अकबर बादशाहा इ० स० १५५६ पासून १५९२ पर्यंत..... ७७
- ९ अकबर बादशाहा इ० स० १५९२ पासून १६१५ पर्यंत..... ८८
- १० जहानगीर बादशाहा इ० स० १६०५ पासून १६२७ पर्यंत..... १००
- ११ शाहाजहान बादशाहाची कारकीर्द इ० स० १६२७ पासून १६५८ पर्यंत. १०९
- १२ औरंगजेब बादशाहा इ० स० १६५८ पासून १७०७ पर्यंत..... ११९

प्रकरण.

पृष्ठ.

१३	बाहादुरशाहा आणि फरुक्शीर इ० स० १७०८ पासून स० १७२० पर्यंत.	१३५
१४	महंमदशाहा इ० स० १७१९ पासून सन १७३९ पर्यंत	१४०
१५	महंमदशाहा इ० स० १७३९ पासून १७४८ पर्यंत.....	१४७
१६	इ० स० १७६० त मोंगली राज्याची समाप्ति झाली तेथपर्यंत, वर्तमान.....	१५३
१७	मुसलमानांच्या राज्याविषयी साधारण विचार.....	१५८

हिंदुस्थानाचा इतिहास.

देशाचें वर्णन.

१. हिंदुस्थानाचे उत्तरेस हिमालय पर्वत; पूर्वेस ब्रह्मपुत्रनद, व त्याचे पलिकडेस ब्रह्मदेश; आग्नेयी, दक्षिण, आणि नैर्ऋत्य, ह्या तीन दिशांकडे समुद्र; आणि पश्चिम दिशेस सिंधुनद, म्हणजे अटक नदी, आहे.

२. काश्मिरापासून कन्याकुमारी केपापर्यंत ह्या देशाची लांबी १९०० मैल, आणि ब्रह्मपुत्रनदाच्या पलिकडील डोंगरांपासून सिंधुनदाच्या मुखापर्यंत रुंदी १९०० मैल आहे.

३. हिंदुस्थानाच्या सुमारे मध्यभागीं पूर्वपश्चिम विंध्याद्रिनामें पर्वत आहे; तेणेंकरून उत्तरे हिंदुस्थान व दक्षिण हिंदुस्थान असे ह्या देशाचे दोन भाग झाले आहेत.

४. उत्तर हिंदुस्थानाचे चार विभाग आहेत; सिंधुनदाच्या कांठचा प्रदेश, भागीरथीच्या कांठचा प्रदेश, सिंधुनदाचे पूर्वेकडच्या ओसाड वालुकामय प्रदेश, आणि मध्यदेश.

५. सिंधुनदाच्या कांठच्या प्रदेशांतून पांच नद्या वाहतात, म्हणून त्यास पंजाब असे नांव आहे.

६. ह्या प्रदेशाचा पूर्वेकडील विभाग सपाट आहे, परंतु पश्चिम आणि दक्षिण ह्या दिशांकडील विभाग उंच सखल आहे. ह्या प्रदेशांतून सतलज, बिया, रावी, चिनाव, आणि जेहलम, ह्या पांच नद्या वाहात जाऊन खालीं सिंधुनदास मिळाल्या आहेत. ह्या नद्यांचे पाणी पिणारा देश मात्र आबाद आहे; त्याचाचून राहिलेला देश ओसाड आहे.

७. भागीरथीच्या कांठचा सारा प्रदेश मैदान आहे; व त्यांत सकल धान्ये पिकतात. त्यांतच बंगाला प्रांत आहे. ह्या भागीरथी नदीच्या कांठचा प्रदेश पूर्वीपासून हिंदूंच्या राहाण्याचे स्थान होय असे समजावे.

८. सिंधुनदीच्या पूर्वेकडचा प्रदेश उत्तरेस सतलज नदीपासून दक्षिणेस समुद्रापर्यंत एकसारखा सपाट व वालुकामय आहे; त्यास मारवाड असे म्हणतात. त्यामध्ये जोदपुराजवळ कांहीं प्रांतांत पीक होते, आणि जसलमीर शहरच्या सभेतालच्या प्रांतांत कांहीं झाडी आहे; वरकड देश ओसाड आहे. हा प्रदेश आणि गुजराथ ह्या दोहोंच्या मध्ये कच्छ प्रांत आहे. ह्याचे पूर्वेस अरवली नामे पर्वत आहे.

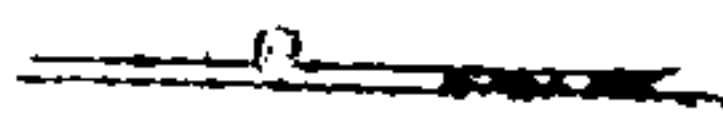
९. वर सांगितलेल्या पर्वताचे पूर्वेस मध्यदेश हा समुद्राचे सपाटीपासून सुमारे २००० फूट उंच आहे. हा प्रदेश उंच सखल असून ईशानीकडेस उतरता आहे. ह्यामध्ये मालवा इत्यादि प्रांत आहेत.

१०. दक्षिण हिंदुस्थानांत नर्मदा नदीचे दक्षिणेस सातपुडा डोंगर आहे. त्याचे दक्षिणेस तापीनदी वाहती.

तिजपासून दक्षिणेकडला बाकीचा सर्व देश त्रिकोणाकृति आणि पूर्वपश्चिम दिशांकडे उतरता असा आहे. ह्या दोनही दिशांकडेस सद्यादिनांमै एक मोठी उंच पर्वतांची ओळ आहे. हिचा पश्चिमेकडचा भाग अधिक उंच आहे, त्यापासून समुद्रापर्यंत प्रदेश अरुंद आणि उंच सखल आहे.

११. वर्धानदीपासून गोदावरी नदीपर्यंत एक विभाग, आणि गोदावरीचे दक्षिणेस एक विभाग, असे दक्षिण हिंदुस्थानाचे दोन विभाग आहेत. त्यांतून उत्तरेकडील आणि पूर्वेकडील प्रदेशांत मोठी घोर अरण्ये आहेत, आणि ह्यांत लागवड आणि वस्ती थोडथोडी व विरळ आहे. दक्षिण आणि पश्चिम ह्या दोन दिशांकडील प्रदेश सपाट व आबाद आहे. दक्षिण हिंदुस्थानांत महाराष्ट्र, कर्नाटक, द्रविड, आणि तैलंगण, हे प्रांत आहेत.

१२. हिंदुस्थानाचा विस्तार १२,८७,४८३ चौरस मैल आहे, ह्यांतील लोकांची संख्या सुमारे १४,००,००,००० आहे.

भाग १.

प्राचीन इतिहास.

प्रकरण १.

मुसलमानांच्या येण्याच्या पूर्वीचा वृत्तांत—उत्तर
हिंदुस्थानांतील राज्ये.

१. सर्व हिंदुस्थान हा देश कधींही एका पुरुषाच्या अधिकाराखाली होता असें दिसत नाहीं. हिंदूंचे सूर्य-वंशी आणि सोमवंशी राजे कलियुगास आरंभ होण्याच्या पूर्वी म्हणजे पांच साहा हजार वर्षांच्या पूर्वी होऊन गेले असें हिंदु मानितात. त्यावेळीं मनुष्यांस ईश्वरानें उत्पन्न केलें नव्हतें, असें पश्चिमेकडील लोकांचें मत आहे.

२. हिंदु लोकांच्या पुराणांत लिहिलें आहे कीं, कलियुगाच्या आरंभी पांडव कौरव ह्यांचें युद्ध होऊन बहुतेक क्षत्रिय नाशाप्रत पावले; आणि त्यांच्या शेष राहिलेल्या कुळांतील राजांनीं १५०० वर्षे पर्यंत हिंदुस्थानांत राज्य केलें. ह्या दीड हजार वर्षांत झालेल्या राजांचीं नांवेही त्या ग्रंथांत आढळतात. शेवटीं चंद्रगुप्त म्हणून कोणी शूद्र हा नंदनामक राजास मारून आपण पाटलिपुत्र नगरांत सिंहासनावर बसला, आणि तेव्हांपासून अभीर, गंधर्व, शक, यवन इत्यादिक लोक जागोजागीं राज्ये करूं लागले, असें त्या पुस्तकांवरून दिसते.

३. फार प्राचीन काळामध्ये मिसर देशचा से-
सोस्ट्रिस राजा आणि आसिरिया देशची सेमिरामिस

राणी ह्यांनीं हिंदुस्थानावर स्वाऱ्या केल्या असें पश्चिमे-
कडील लोकांच्या ग्रंथांत लिहिलें आहे; परंतु त्या स्वा-
ऱ्याविषयींचें खचित वर्तमान माहीत नाहीं. इतकी
सनाच्या पूर्वी सुमारे पांचशें वर्षांवर पारसी लोकांचा राजा
डारीयस हिस्तास्पस ह्यानें हिंदुस्थानचे उत्तरेकडील
कांहीं प्रांत जिंकून घेतला. तो त्याच्या राज्याच्या वीस
सुभ्यांपैकीं एक सुभा झाला. तेथें त्याचा सत्रप (म्हणजे
छत्रप) रहात असे; तो त्यास खंडणीबद्दल प्रतिवर्षीं हत्ती
आणि इतर द्रव्य पाठवीत असे. डारीयस ह्याचा मुल-
गा जरक्सीज ह्यानें ग्रीस देशावर स्वारी केली ते वे-
ळीं त्याच्या बरोबर हिंदुस्थानचें कांहीं सैन्य होतें, असें
ग्रीक ग्रंथांवरून समजण्यांत येतें.

४. मासिदोन देशाचा शिकंदर बादशाहा हा
फारस म्हणजे इराण देश जिंकून आला, तो प्रथम
५००० स्वार आणि ६०००० पायदळ इतक्या सैन्यास-
हित सिंधुनद उतरला (इ.स.पू. ३२६) त्यास हैदा-
स्पस म्हणजे जेहलम नदी हिच्या पश्चिम कांठचा
ताकिसला एथील राजा खंडणी घेऊन चरण आला.
त्या नदीच्या पूर्वतीरीं कोणी एक पोरस (म्हणजे
पौरव अथवा पंवार) नामें राजा होता तो २०० हत्ती,
१०० रथ, ४००० स्वार आणि ३०००० पायदळ इत-
कें सैन्य घेऊन त्याच्या पुढें युद्धास उभा राहिला. त्याची
आणि शिकंदराची मोठी लढाई होऊन पोरसाचा
पराजय झाला. शिकंदराची इच्छा भागीरथी नदी-
पर्यंत देश जिंकित जावयाची होती; परंतु तो हैफासि-

स म्हणजे वियानदी हिच्या कांठीं जेव्हां येऊन पोहोचला, तेव्हां त्याची फौज विथरली. ह्याचें कारण असें कीं ती युद्धास आणि श्रमास कंटाळली होती, आणि तींतील सर्व लोकांस स्वदेशास परत जाण्याची इच्छा झाली होती. त्या लोकांनीं आपला आग्रह सोडावा ह्या विषयीं शिकंदरानें फार प्रकारें प्रयत्न केला; परंतु तो निष्फळ झाला. असें पाहून त्यानें स्वदेशास परत जाण्याचा निश्चय केला. तो बादशाहा आपल्या सैन्यासहित मचव्यांत वसून सिंधुनदांतून खालीं त्याच्या मुखाजवळ आला. नंतर हिंदुस्थान आणि इराण ह्यांच्यामध्ये समुद्राचा कांठ कोणत्या प्रकारचा आहे हें समजण्याकरितां त्यानें आपला निभर्कस नामें सरदार थोड्या सैन्यासहित जळमार्गानें पाठविला; आणि आपली बहुतेक फौज घेऊन आपण सिंध आणि मेक्रान ह्या प्रांतांतील बाळवंटाच्या वाटेनें बाबिलन शहरास परत गेला. पुढें थोड्या दिवसांनीं तो पराक्रमी आणि विख्यात राजा मरण पावला.

९. ह्या शिकंदर बादशाहाचे वेळेस पश्चिम हिंदुस्थानामध्ये अनेक राज्ये होती, आणि इ० स० पू० ३२४. त्यांमध्ये तपश्चर्या करण्याचे व सती जाण्याचे वगैरेसंप्रदाय होते; असें ग्रीक ग्रंथकारांनीं लिहिलें आहे. प्राचीन लोकांची राजधानी पाटलिपुत्र, म्हणजे पाटणा, एथील राजा चंद्रगुप्त ह्याजवळ कांहीं ग्रीक फौज होती, आणि शिकंदराचा सरदार सिरिया देशाचा राजा जो सिलूकस ह्याचा वकील मेगास्थि-

बीस हा त्याच्या दरबारांत बहुत काळपर्यंत होता.* पुढे ग्रीक लोकांचे एक संस्थान बाक्ट्रिया देशांत स्थापिले होते ते १३० वर्षेपर्यंत चालल्यावर स्कुथी लोकांनी बुडविले. तेथील राजे आणि हिंदु राजे ह्यांच्या मध्ये अनेक प्रकारे व्यवहार चालत असे, असे मानावयास प्राचीन लेखांचा आधार आहे.

६. चंद्रगुप्ताच्या वंशजांनी मगध म्हणजे बहार ह्या देशांत दहा पिढ्यांपर्यंत राज्य केले. पुढे आणखी शुद्रजातीचे तीन राजवंश झाले; त्यांतील शेवटल्या वंशाचे नांव आंध्र असे होते. त्या वंशाची समाप्ति इसवी सन ४३६ ह्यांत झाली. त्याकाळच्या राज्यांत चंद्रगुप्ता पासून तिसरा राजा अशोक ह्या नावाचा मोठा प्रतापी झाला, तो बौद्धमतानुसारी होता. त्याच्या स्वाधीन मोठे राज्य होते, असे ज्योगोर्जागी शिलालेख आहेत त्यावरून समजण्यांत येते.

७. मगध प्रांतामध्ये बुद्धाचा जन्म झाला. त्याने जो धर्म प्रवृत्त केला, तो बहुतेक साऱ्या हिंदुस्थानांत

* हा चंद्रगुप्त, आणि नंदास मारून सिंहासनावर बसलेला हिंदूंचा चंद्रगुप्त हा एकच असे मानावयास बहुत आधार आहेत. त्यांत चंद्रगुप्ताचा आणि यवन राजांचा स्नेह होता, आणि त्याजवळ यवनांची फौज होती असे जे हिंदूंच्या ग्रंथांतले लेख आहेत हा मोठा प्रवळ आधार आहे.

+ बुद्धाचे अवतार अनेक झाले आहेत असे बुद्धमतानुसारी मानितात. त्यांतील शेवटचा गौतम हा इ.स.पू. ५४० वर्षावर झाला असे समजले आहे. बुद्धगया एथे एक प्राचीन शिलालेख आहे त्यावरून एका बुद्धाचा जन्म इ.स.पू. १०१४व झाला; त्याचेच नांव शाक्यसिंह असे दिसते.

प्रबल झाला, आणि बौद्ध व ब्राह्मण ह्यांच्या मध्ये शेंकडों वर्षेपर्यंत कलह चालला. शेवटी ब्राह्मणांचा उत्कर्ष झाला, आणि मौरवाड वगैरे कांहीं प्रांतांत व सिंहल द्वीपांत मात्र बौद्ध धर्म राहिला. मगध देशाची भाषा मागधी, म्हणजे पाली, हीमध्ये बौद्ध व जैन ह्यांच्या धर्माचे ग्रंथ लिहिलेले आहेत. तो धर्म हिंदुस्थानांतून चीन, तिबेट, इत्यादि देशांत गेला, तो अद्यापि तेथे चालत आहे.

८. बंगाल देशांत पाल ह्या उपनांवाचे राजे राज्य करीत होते. त्यांनंतर सेन ह्या उपनांवाचे राजे झाले. त्यांच्या राज्याची समाप्ति मुसलमानांनीं इसवी सन १२०३ च्या सुमारे केली.

९. पंवार नांवाचे प्रसिद्ध जे परमार राजे ते प्राचीन काळापासून मालव्यांत राज्य करीत होते असा निश्चय झाला आहे. त्यांमध्ये विक्रमादित्य इसवी सनाच्या पूर्वी ५६ वर्षांवर शककर्ता झाला. पुढे त्याच्या वंशांत भोजराजा विद्येची वृद्धिकरणारा आणि विद्वानांस आश्रय देणारा असा झाला. त्याच्या दरबारांतील

* विक्रमापासून गेलेला जो काळ त्यास शक म्हणण्याचें कारण असें की, त्याकाळीं शक म्हणून यवन होते त्यांचा विक्रमानें पराजय केल्यावरून त्यास शकारि असें नांव प्राप्त झालें. त्याच्या विजयापासूनच्या काळास लोक शकारि संवत्सर ह्याचा संक्षेप करून शक म्हणूं लागले. शालिवाहनानें विक्रमास जिंकिलें म्हणून त्याचें शकारि हें पद ह्यानें घेतलें. प्रस्तुत विक्रमाच्या वर्षास संवत् आणि शालिवाहनाच्या वर्षास शक म्हणण्याची रूढी आहे. युरोपियन, ज्यांस सिथियन अथवा स्कुथी म्हणतात आणि ज्यांनीं बाक्त्रिया एथल ग्रीकाचें राज्य बुडविलें ते आणि हे हिंदुचे शक लोक एकच असें दिसते.

कालिदास, भवभूति, इत्यादि कवि ह्यांचे ग्रंथ हिंदूमध्ये सर्वमान्य आहेत. त्यांच्या वंशाजांचे राज्य इ.स.वी सन १२३१ ह्या मध्ये मुसलमानांनी बुडविले.

१०. गुजराथेमध्ये वलभीपुरांत इ.स. १४४ पासून १२४ पर्यंत सेन नांवाचे राजे राज्याधिकार चालवीत होते. त्यांच्या मागाहून चौरे म्हणून रजपूत राजे झाले; त्यांनी इ.स. ७४६ मध्ये अनलवाड नगर, म्हणजे ज्यास सांप्रत पट्टण म्हणतात ते शहर, आपली राजधानी केली. त्यांतील शेवटचा राजा इ.स. ९३१ त मरण पावल्यावर त्याचा जावई, दक्षिणेंतील कल्याण एथील चालुक्य वंशाचा एक राजा, तो त्याच्या गादीवर बसला. ह्या चालुक्य राजांनी मालवा प्रांत घेतला, आणि महमूद गजनवी ह्याने जरी त्यांस नम्र करून त्यांपासून खंडणी वसूल केली, तरी ते सोलंकी अथवा चालुक्य राजे इ.स. १२२८ पर्यंत सिंहासनावर होते. त्यांस पदच्युत करून दुसरा एक राजवंश अधिकारावर आला. त्याची वेळ भरली तेव्हा तो इ.स. १२९७ मध्ये मुसलमानांनी बुडविला.

११. जागोजाग लहानसहान संस्थाने होऊन गेली, त्यांचे सविस्तर वर्तमान लिहिले असता वाचनाच्यांस कंटाळा मात्र येईल, म्हणून लिहीत नाही. थोडक्यांचीं नावे व तीं कधी होती इतकें मात्र लिहितो. १ कनोज एथील संस्थान इ.स. ४७० त होतें असे समजलें आहे. त्याविषयीचा शेवटला लेख इ.स. ११९३ ह्यांतला आहे. २ काशी आणि मिथिला एथे-

ही प्राचीन काळापासून संस्थानें होती; त्यांतून पहिल्या-
 ची समाप्ति इ०स० ११९२ त आणि दुसऱ्याची इ०स०
 १३२५ त झाली. ३ दिल्लीचें संस्थान इ० स०
 पूर्वी ५६ वर्षांवर होतें असा लेख आहे. तेथें त्या सना-
 च्या नवव्या, दाहाव्या व अकराव्या शेंकड्यांत रजपूत
 राजे राज्य करीत होते. त्यांचे वीस पुरुष झाल्यावर इ०स०
 १०५० त दिल्लीचें राज्य अजमीरवाल्यांच्या घराण्या-
 च्या हातीं गेलें. त्या वंशातील पृथुराज म्हणजे पृ-
 थ्वीराय त्याचे वेळेस मुसलमानांनीं त्याचा शेवट केला.
 ४ अजमीर एथें इ०स० ६९५ त भागिकराय नामें
 राजा राज्य करीत होता. त्याच्या पूर्वी सात पिढ्यांपासून तें
 राज्य त्याच्या वंशाकडे होतें असा लेख आहे. ह्या राजा-
 चा वंशज विशाल त्यानें वर लिहिलेल्या वर्षी दिल्लीचें
 संस्थान घेतलें. त्याची आणि अजमीरच्या राज्याची
 समाप्ति बरोबरच झाली. ५ मेवाड म्हणजे उदेपूर, जस-
 लमीर, आणि जयपूर, हीं तीन संस्थानें अद्यापि आहेत.
 ह्यांतून पहिल्या दोहोंविषयीं इ० स० आठव्या शेंक-
 ड्यांतील लेख आहेत. जयपुराविषयीं इ०स० १६७०तील
 लेख प्रमाण आहे. ६ सिंध हा देश शिकंदर
 बादशाहा त्याचे वेळीं स्वतंत्र होता, तो मुसलमानांनीं इ०
 स० ७११ मध्ये घेतला. ७ काश्मीर देशाचें वर्तमान
 इसवी सनाच्या पूर्वी १४०० वर्षांपासून इसवी सनाच्या आ-
 रंभानंतर १०१५ वर्षे पर्यंत सविस्तर राजतरंगिणी नाम-
 क ग्रंथांत लिहिलें आहे. त्या देशाचा आणि हिंदुस्था-
 नाचा संबंध थोडाच आहे. तेथील राजे हिंदुस्थानावर

स्वाभ्या करीत असेही त्या पुस्तकांत कित्येक जागी आ-
ढळते, परंतु त्याविषयी संशय दिसतो.

प्रकरण २.

दक्षिणेंतील प्राचीन राजे.

विंध्य पर्वताचे उत्तरेस मोठीं राज्यें होतीं त्याकाळीं
त्याचे दक्षिणेकडील देशांत डोंगरी व अडाणी लोक
राहत होते असें संभवतें. त्यांत पुढें राज्यें स्थापिलीं, त्यां-
तील कित्येकांविषयीचें जें वर्तमान समजलें आहे, तें लि-
हितों.

१. पांड्य, म्हणजे मधुरा आणि तिणवल्ली, ह्या
प्रांतांत एक राज्य होतें. हें इसवी सनाच्या पूर्वी सुमारे
पांचशें वर्षांवर कोणी शूद्र जातीच्या पुरुषानें स्थापिलें
होतें. एथील राजाकडून रोमनांचा बादशाह अगस्तस
ह्याजकडे वकील गेला होता. ह्या राज्याची राजधा-
नी इसवी सनाच्या आरंभीं मधुरा एथें होती. तेथील
राजे आणि चोल राजे ह्यांचे नेहमी कलह होत असत.
ते कधीं चोल राजांस करभार देत, कधीं स्वतंत्र असत.
शेवटीं तेथील अधिकारी नायक ह्यास अर्काटचा नवाब
ह्याने सन १७३६ मध्ये जिंकून त्या राज्याची समाप्ति
केली.

२. चोल देशाच्या राजांची राजधानी कांची
नगर होतें. इसवी सनाच्या आरंभीं ह्या राजांची सत्ता
साऱ्या द्रविड देशावर मात्र चालत होती. पुढें त्या

सनाच्या आठव्या शेंकड्यांत त्यांनीं करनाटक व तैलंग
ह्या देशांवर अमल बसविला, आणि नंदिदुर्गाच्या डोंग-
राच्या पूर्वेचा सर्व मुलूख गोदावरी नदी पर्यंत घेतला.
पुढें बाराव्या शेंकड्यांत त्यांस आपल्या जुन्या हद्दीच्या
आंत हटावें लागलें. ह्याप्रमाणें ते चोल राजे कधीं
विजयनगरच्या अधिकाऱ्यास कर देऊन, व कधीं स्वतं-
त्रपणानें असे होते. पुढें शिवाजी ह्याचा भाऊ जेव्हां
त्या प्रांतांत गेला तेव्हां त्यानें त्यांतील शेवटल्या पुरुषास गा-
दीवरून काढून तंजावर एथें नवें संस्थान केलें.

३. चेर ह्यांचें राज्य पश्चिम समुद्राच्या कांठीं होतें.
त्यांत सांप्रतचे त्रावणकोर, मलबार, व कोईमत्तूर हे प्रांत
होते. ह्या राज्याचा उल्लेख मिसर देशचा राजा टाल-
मी ह्याच्या ग्रंथांत आला आहे. एकेवेळ ह्या राज्याची
सत्ता बहुतेक करनाटकावर चालूं लागली होती, परंतु
इसवी सनाच्या दहाव्या शेंकड्यांत तें समाप्त होऊन
त्यांचे प्रांत भोंवतालच्या संस्थान्यांनीं वांटून घेतले.

४. केलर म्हणजे कोंकण आणि चेर ह्यांच्या
मधला जो देश ह्यामध्ये प्राचीन काळापासून ब्राह्मणच
अधिकार चालवीत असत. त्यांनीं त्याचे चौसष्ट प्रांत
केले होते, आणि तीन वर्षेपर्यंत आपणांतून एका ब्राह्म-
णास मुख्य करून, आणि त्यास चार मंत्री करून देऊन,
ते सर्व कारभार करवीत. नवव्या शेंकड्यांत दक्षिणे-
कडील प्रांताचा अधिकारी हिंदु होता तो मुसलमान झाला
म्हणून त्याच्या प्रजा बिथरल्या, आणि त्याच्या देशाचीं
निरनिराळीं संस्थानें झालीं; त्यांपैकीं जें मोठें संस्थान

झालें त्याच्या अधिकाऱ्यांस ग्रामोरिनाचा राजा असें नांव पडलें. इसवी सनाच्या पंधराव्या शेंकड्याचे अखेरीस पोर्तुगीस लोकांचा सरदार वास्कोडीगामा जेव्हां कालिकोट एथें येऊन उतरला, तेव्हा तें शहर ह्या राजाजवळ होतें. उत्तरेकडील प्रांतांत इसवी सनाच्या आरंभापासून एक पृथक् संस्थान होतें; तें करनाटकचे बळाल राजे ह्यांनीं मोडिलें. शेवटीं तो प्रांत विजयनगर एथील अधिकाऱ्यांच्या स्वाधीन झाला,

५. करनाटक भाषेची चाल उत्तरेकडेस कोलापुरापासून दक्षिणेस बेदरपर्यंत आहे. बेदराहून अहमानी, अनंतपूर, आणि नंदिदुर्ग ह्यांवरून सत्र टाकून तें पश्चिमेकडे गलूर व कालिकोट ह्यांच्यामध्ये घांटावर आणावें तें पूर्वेकडेस आणि दक्षिणेकडेस मर्यादा होईल. पश्चिमेकडेस गोंवें व समुद्र ह्यांपर्यंत त्या भाषेची चाल आहे. ह्या सर्व देशांत प्राचीन काळीं एक राज्य होतें असा संभव आहे. परंतु ह्याविषयीं जे फार प्राचीन लेख आहेत, त्यांमध्ये हा देश पांड्य, चेर आणि केरल एथील राजांचे सत्तेत होता असें आहे. पुढें ह्यांत बहुत लहान लहान मांडलिक राजे धनीपणा करूं लागले. शेवटीं इसवी सनाच्या अकराव्या शेंकड्यांत बळाल राजाच्या वंशाकडे ह्या साऱ्या देशाचें आधिपत्य आलें. एकेवेळीं त्यांची आज्ञा मलबार व द्रविड ह्या देशांवरही चालत होती. शेवटीं इ. स. १३१० च्या सुमारे मुसलमानांनीं त्यांची सत्ता हिरावून घेतली.

६. तैलंगणाचा पूर्वेकडील भाग यादव उपनां-

याच्या राजांकडे होता; आणि करनाटक व महाराष्ट्र ह्यांचे हद्दीवर कल्याण एथे चालुक्य राजे राज्य करीत होते. ह्या चालुक्यांचा अमल नर्मदेपर्यंत साऱ्या महाराष्ट्र देशावर होता. कल्याण एथील शेवटला चालुक्य राजा ह्यास त्याच्या मंत्र्याने मारिले. त्या मंत्र्याची वेळ भरली तेव्हा कोणी लिंगायतांनी त्याचा जीव घेतला. शेवटी हे राज्य देवगिरीच्या यादवांच्या हातीं गेलें.

७. वरल्या चालुक्य वंशातील कोणी पुरुषाने तैलंगणाच्या पूर्वेस कालिंग देशांत राज्याची स्थापना केली. ते राज्य सुमारे चारशे वर्षेपर्यंत होतें. त्यांतून आंध्र देशचे गणपति राजे, ह्यांनीं बरेच घेतलें. शेवटीं तेराव्या शेंकड्यांत ते कटकच्या राजांनीं समाप्तीस नेले.

८. आंध्र देशच्या राजांची राजधानी वरंगूल शहर होतें. त्यांच्या वत्तांतामध्ये प्रथम विक्रम आणि शालिवाहन ह्यांचीं नांवे येऊन पुढें इसवी स० ५१५ च्या सुमारे कोणी यवनांनीं राज्य घेतलें, आणि त्यांच्या नऊ पुरुषांनीं ४९८ वर्षेपर्यंत ते भोगिले, असा लेख आढळला आहे. नंतर, म्हणजे सन ९५३ च्या सुमारे, गणपति राजांचा वंश सिंहासनावर आला. त्यांत अकराव्या शेंकड्याचे अखेरीस काकति म्हणून प्रतापी राजा शाला; त्याच्या नांवावरून साऱ्या वंशास काकतीय वंश असें म्हणतात. ह्या वंशाच्या राज्याच्या उत्कर्षाची परम सीमा तेराव्या शेंकड्याचे अखेरीस शाली त्यावेळीं गोदावरीपासूनचा बहुतेक प्रांत त्याचे सत्तेखाली होता. सन १३३२ मध्ये त्याची राजधानी मुसलमानांनीं घेतली,

आणि त्यास हीनवळ केलें. शेवटीं त्याचें तें राज्य. गोंवळकोंड्याचे बादशाहींत दाखल झालें.

९. ओढ्या देशांतिल राजावळीमध्ये विक्रम शा-
लिवाहन ह्यांपासूनच आरंभ आहे. पुढें यवनांनीं समु-
द्रांतून वारंवार येऊन त्या देशांत राज्य केलें असें लिहिलें
आहे. त्यांतिल शेवटच्या यवनांनीं १४६ वर्षे राज्य
केल्यावर त्यांस ययातिकेसरी राजानें इसवी सन ४७३
च्या सुमारे काढून दिलें. इ. स. ११३१ पर्यंत त्या
वंशाचे पस्तीस पुरुष सिंहासनावर बसले. नंतर गांग
वंशाचे राजे झाले; त्यांच्या मागून सूर्यवंशाचे रजपूत
गादीवर आले. पंधराव्या शेंकड्यांत त्यांच्या फौजा
दक्षिणेस कांचीपर्यंत गेल्या होत्या, आणि त्यावेळच्या
हिंदुराजांनीं मुसलमानांवर जो कट केला होता, त्यांत
मदत करावयास तेथील राजा वेदराजवळ आला होता.
असे आणिकही कितीएक मोठे पराक्रम त्यांनीं केल्या-
नंतर त्या राजांवर बंगाल्याकडून आणि पश्चिमेकडून
मुसलमानांचे हल्ले येऊं लागले; आणि राज्यांत अव्यवस्था
होऊन कोणी एक तैलंग सरदार सत्ता करूं लागला.
शेवटीं तें राज्य सन १५७८ मध्ये अकबरानें आपल्या
राज्यांत दाखल केलें.

१०. महाराष्ट्र देशाविषयीचें वर्तमान फार थोडें
ठाऊक आहे. त्यांत प्राचीनकालीं तगर म्हणून शहर गोदा-
वरीच्या तीरीं पैठणाच्या पूर्वेस होतें असें ग्रीक ग्रंथांत
आहे. त्या तगरपुरांत शिलार नांवां रजपूत राजे झा-
ले; त्यांचे आणि मुंबई जवळचें कल्याण व कोलापुरा-

• जवळचा पन्हाळा एथील राजांचे संबंध अकराव्या व बाराव्या शेंकड्यामध्ये झालेले होते. शालिवाहनाचे नांव प्रसिद्धच आहे. तो पैठण एथील कुंभाराचा मुलगा. त्याने प्राचीन राजांचा पराजय करून आपली सत्ता व शक्त ही नर्मदेचे दक्षिणेस चालू केली अशी कथा आहे. त्याने उज्जयिनीचा राजा विक्रम ह्याचा पराजय केला, असेही म्हणतात; पण त्या दोघांमध्ये १३५ वर्षांचे अंतर आहे. इसवी सनाच्या बाराव्या शेंकड्यांत यादव कुळातील कोणी पुरुषाने देवगिरी एथे राज्य स्थापिले. ते इ. स. १३०७ मध्ये मुसलमानांनी समाप्तीस नेले.

११. वर हिमालयापासून दक्षिण समुद्रापर्यंत जी प्राचीन हिंदुराज्ये लिहिली, त्यांचे राजे पांडवकौरवांच्या युद्धांत होते, असे भारतांत आहे, परंतु तेव्हापासून अलिकडच्या काळापर्यंत राज्यांच्या घडामोडी कशा झाल्या हे कांहीं समजत नाही. वर लिहिलेली मधली मधली राजांची नावे, व त्यांविषयींची त्रुटित वर्तमाने ही मात्र ताम्रपट, शिलालेख, वंशावळी, व परदेशी लोकांचे ग्रंथ ह्यांवरून समजण्यांत आली आहेत. परंतु यथार्थ इतिहास लिहिण्याचा सांप्रदाय ह्या देशांत नाही आणि ताम्रपट वगैरे लेखांत अतिशयोक्ति आणि दुसरे काव्यालंकार फार असतात, म्हणून त्यांत लिहिल्यापैकी सत्य कोणते आणि मिथ्या कोणते ह्याचा निर्णय होण्यास फार आयास लागतो; आणि तो किती एक जागी होतच नाही.

प्रकरण ३.

हिंदुस्थानांत मुसलमान प्रथम स्वाभ्या
करूं लागले त्यांचें वर्तमान.

१. मुसलमानी धर्म प्रवृत्त करणारा महंमद हा इ० स० ५६९ मध्ये जन्मला, आणि त्याच्या वयास ४० वर्षे झाल्यावर त्यानें अरबस्तानांत आपला धर्म प्रगट केला. तो इ० स० ६३२ मध्ये मरण पावला. त्याच्या मार्गे त्याच्या गादीवर जे बसले त्यांस खलीफा म्हणतात. त्यांमध्ये पांचवा खलीफा मोआविआ हा अधिकारावर असतां मुसलमानांनीं सिंधुनदा पर्यंत देश घेऊन काबुलांतील १२००० लोकांकरवीं इ० स० ६६४ मध्ये आपला धर्म घेवविला. पुढें मोहालिब नामें कोणी शूर सरदार काबूलाकडून मुलतान देश वेग्याकरितां आला, तो तेथें विजय पावला; आणि तो देश स्वाधीन करून घेऊन आणि बहुत लोकांस पाडाव करून आपल्या मुलकास नेता झाला.

२. पुढें खलीफा वालिद ह्याच्या कारकिर्दीत महंमद कासिम ह्या नांवाच्या एका सरदारानें इराणांतून सिंधेस येऊन तेथील दाहीर नामक राजावर स्वारी केली. त्यावेळीं तो राजा

इ० स०
७११.

१०,००० सैन्य सिद्ध करून लढला. त्यांत त्याचा केवळ पराजय होऊन तो मरण पावला, आणि त्याचे किल्लेकरी बहुत करून मेले. बाकीचे शत्रूंच्या हातीं सांपडले, त्यांचे त्यांनीं प्राण घेतले. ह्या प्रकारें सर्व मुलतान आणि सिंध हे दोनही देश मुसलमानांच्या हस्तगत झाल्यावर, ते

लोक तेथील रयतांकडून कांहींवेळ पर्यंत खंडणी घेत होते; परंतु पुढे लश्करच ते प्रांत फिरून हिंदूंच्या ताब्यांत येऊन मुसलमान तेथून परत आपल्या देशीं गेले.

३. ताहीर नामें कोणी मुसलमान, खलीफा ह्यांच्या हुकुमांत वागण्याचें सोडून खुरासान आणि त्याचे उत्तरे-

कडील समकेंद्र इत्यादिदेश ह्यांत स्वतंत्रपणा-
इ० स०
८२०. ने सत्ता करूं लागला. त्याच्या वंशजांनीं

पन्नास पाऊणशें वर्षेपर्यंत राज्य केल्याउपरांत सुफर आणि सामानी ह्या वंशांचे राजे तेथें राज्य करिते झाले. त्यांतून सामानी राजांच्या वेळेस त्यांच्या अलप्तगीन नामक कोणी सरदारानें गिजनी एथें एक राज्या-

ची म्हादी स्थापली. पुढे त्याचा जांवई सब-
इ० स०
९३२. क्तगीन तेथें राज्य करित असतां लाहोरच्या

जयपाल नामक राजानें लश्कर जमवून त्यावर स्वारी केली; परंतु वारा वाढवटळी इत्यादि उत्पात होऊं लागल्यामुळे ईश्वर आपणास अनुकूल नाहीं असें समजून त्यानें सबक्तगीन ह्यास ५० हत्ती देऊन व आणखीं द्रव्य देण्याची कबुलात करून तो परत हिंदुस्थानांत आला. त्या कराराप्रमाणें त्यानें द्रव्य दिलें नाहीं, हा अपमान न विसरतां सबक्तगीन लाहोरावर स्वारी करण्यास निघाला. त्यावेळेस दिल्ली, अजमेर, कलंजर, आणि कनौज, एथील राजांस मदतीस बोलावून आणि एक लक्ष सार बरोबर घेऊन तो जयपाल पुढें गेला; परंतु त्याचा अगदीं पराजय करून त्याची छावणी लुटून सबक्तगिनानें भोंवतालच्या प्रांतांतून खंडणी घेतली;

आणि सिंधुनदापर्यंत देश जिंकून १००० स्वारांसह-
वर्तमान एक सरदार पेशावर एथे सुभेदार करून ठेविला.

प्रकरण ४.

सुल्तान महमूद ह्याच्या स्वाध्या-
विषयीचा वृत्तांत.

सबत्तगीन ह्याच्या मार्गे त्याचा वडील मुलगा मह-
मूद हा आपला लाहान भाऊ इस्मायल ह्यास जिंकून व
कैद करून आपण सन ९९७ मध्ये सिंहासनारूढ झाला,
आणि पुढे दोन वर्षांच्या आंत बुखारा एथील सामानी
वंशाच्या राजांस जो कर वगैरे द्यावा लागत होता, तो
बंद करून आपण स्वतंत्र झाला. त्यास खलीफा ह्याने
वस्त्रे व किताबती प्वाठवून दिल्या. नंतर लवकरच तो
आपणास सुल्तान असे म्हणवू लागला. ह्याप्रमाणे
आपल्या राज्याचा बंदोबस्त करून त्याने दहा हजार निव-
डक स्वारांसहित हिंदुस्थानावर स्वारी केली.

२. ह्या स्वारीमध्ये महमूद हा आपल्या बापाचा
शत्रु जयपाल ह्याचा पराभव करून अति-
शयित लूट घेऊन व राजास धरून नेऊन इ०स०
१००१.
लवकरच परत गिजनीस आला. पुढे
जयपाल ह्याने कांहीं द्रव्य देऊन प्रतिवर्षी खंडणी देण्या-
चे कबूल केल्यावर महमूद ह्याने त्यास मुक्त केलें, परंतु
त्यास त्या अप्रतिष्ठेचे सहन न होऊन त्याने परत आपल्यावर
आपला मुलगा अनंगपाल ह्यास राज्य दिलें, आणि

चिता तयार करून तिला आपल्या हातानें अग्नि देऊन आपला प्राण दिला.

३. मुलतानाचे दक्षिणेकडील भाटिया येथील राजा खंडणीपैकीं आपली वांटणी न देई, ह्यास्तव महमूद ह्यानें दुसऱ्यानें हिंदुस्थानांत स्वारी केली; त्यावेळेस त्या राजाचा पराजय झाल्यामुळे त्यानें रानांत पळून जाऊन जीव दिला. मुलतानांतील मुसलमान सुभेदार

इ० स० १००४. ह्यानें बंड केल्यामुळे महमूद ह्यास तिसऱ्यानें स्वारी करून त्याचा बंदोबस्त करणें प्राप्त झालें.

४. ही स्वारी करून परत गेल्यानंतर महमूद ह्यानें मोठा पराक्रम करून तातार देशच्या राजास जिंकून त्याचे राज्य हस्तगत करून घेतलें. पुढें अनंग-पाळानें कांहीं विरोध केल्यामुळे त्याच्या पारिपत्याकरितां

इ० स० १००७. चौथ्यानें हिंदुस्थानावर स्वारी करून, उज्ज-यिनी, ग्वालैर, कलंजर, कनोज, दिल्ली, व अजमेरि एथील राजांचीं एकत्र मिळालेलीं

सैन्ये जिंकून नगरकोट म्हणून ज्वालामुखीचे तटबंदीचे देवालय त्याकाळीं प्रसिद्ध होते, तेथें जाऊन ते लुटलें. तेथून सोन्याचे *दीनार सात लक्ष, व दोनशें मण सोने व दोन हजार मण रुपें, व मोत्यें, पोंवळीं, हिरे, माणिकें वगैरे मिळून जवाहीर बीस मण, इत्यादि अपरिमित द्रव्य घेऊन स्वदेशास जाता झाला.

५. इ० स० १०१० मध्ये त्यानें पांचव्यानें हिंदु-

* दीनार म्हणून चार मासे वजनाचे सोन्याचे एक नाणें आहे.

स्थानावर स्वारी करून मुल्तान घेतलें. पुढील वर्षी साहाब्या स्वारींत स्थानेश्वर म्हणून यमुनेपासन जवळच देवस्थान होतें, तें लुटलें. पुढें दोन ३० स० १०१७, स्वाभ्या काश्मीरावर करून तो प्रांत हस्तगत झाल्यावर, महमूद ह्यानें परत स्वदेशास जाऊन समकंद, बुखारा वगैरे पश्चिमेकडील देश आपल्या राज्यांत मिळविले. नंतर तो एक लक्ष सार व बीस हजार पायदळ ह्यांसहित हिमालयाच्या पहाडांतून कनोज शहरास आला. तेथील राजा सहकुटुंब बाहेर येऊन त्यास शरण गेला, म्हणून महमूद त्यास कांहीं उपद्रव न करितां तेथून मथुरेस गेला. तेथें बीस दिवसपर्यंत त्याच्या फौजेनें शहर लुटलें, मूर्ति फोडल्या, आणि देवलें वाटविलीं. शेवटीं त्याच्या धुमाळीमुळे शहरास आग लागली, तेणेंकरून फार नासाडी झाली. ह्याशिवाय आणखी बहुत शहरें लुटून ओसाड करून व पांच हजार तीनशें पाडाव केलेले हिंदु घेऊन तो महमूद स्वदेशास गेला.

६. नंतर पांच वर्षांनीं, त्यानें आणखी दोन वेळ स्वाभ्या करून पंजाब प्रांतांत आपला कायम अमल बसविला. पुढें सन १०२४ मध्ये ३० स० १०२२, मूर्तिपूजकांचें पारिपत्य करून आपला धर्म वृद्धिंगत केल्याची कीर्ति मागें ठेवावी ह्या हेतूनें महमुदानें गुजराथेंतील सोरटीसोमनाथावर शेवटची म्हणजे बारावी स्वारी केली. त्यावेळेस त्याच्या बरोबर लष्कर बहुत होतें; केवळ ओझे वाहणारीं उंटें बीस हजार होतीं; आणि लूट करावी व पाखांडी जनांचें पारिपत्य केल्याची

कीर्ति मिळवावी म्हणून मुसलमान लोक सहस्रशः त्याचे बरोबर आले होते.

७. सोमनाथास हिंदुलोक इतकें मानति होते कीं, त्या देवास राजांनीं वगैरे दिलेले गांव दोन हजार होते. त्या देवळाकडे दोन हजार पुजारी, पांचशें कळावंतिणी, व तीनशें गवई असत. देवापुढें घांट होती तिला सोन्याची सांखळी दोनशें मण वजनाची होती; व देवास रोज भागीरथीच्या उदकाचें स्नान घालीत असत, असे लेख आहेत. मुसलमान ग्रंथकरणाऱ्यांनीं आपल्या राजाची प्रतिष्ठा होण्याकरितां ह्या अतिशयोक्ति लिहिल्या असतील; परंतु इतकें खरें कीं, तें देवस्थान मोठें होतें म्हणून त्याच्या संरक्षणार्थ रजपूत वगैरे फार जमले होते; त्यांनीं महमूद ह्याची स्वारी ज्या दिवशीं येऊन पोहोंचली, त्या दिवशीं त्याच्या लोकांस मार्गें हटविलें. दुसऱ्या दिवशींही देवळाच्या तटावर मुसलमान चढूं लागले असतां हिंदुलोकांनीं त्यांस खालीं लोटून देऊन त्यांचें कांहीं चालूं दिलें नाहीं. पुढें तिसऱ्या दिवशीं अनलवाड एथील राजा कुमक घेऊन तेथें आला; त्यामुळें पुढें कसें होईल असा मुसलमानांस संशय उत्पन्न झाला. त्यावेळीं महमूद ह्यानें ईश्वराची प्रार्थना करून घोड्यावर बसून आपल्या लोकांस धीर दिला; तेव्हां त्यांनीं एकच आरोळी करून पुढें इतक्या निकरानें हल्ला केला कीं, हिंदुलोकांची फळी फुटून त्यांचा देवळांत प्रवेश झाला. त्यावेळीं पांच हजार हिंदु लोक रणांत पडले व चार हजार लोक मचव्यांत बसून समुद्राच्या मार्गानें पळून गेले.

८. महमूद ह्याने देवळांत जाऊन मूर्ति फोडाव-
यास आरंभ केला. त्यावेळीं ब्रह्मण येऊन बहुत नम्र-
पणाने म्हणू लागले कीं, ही मूर्ति न फोडिल्यास. आम्ही
बहुत द्रव्य देऊं, हे बोलणें महमुदाच्या लोकांतून किती-
एकांस आवडलें; परंतु त्याने क्षणमात्र विचार करून म्हटलें
कीं मूर्ति विकल्याचे कीर्तीपेक्षां मूर्ति फोडल्याची कीर्ति मला
आवडती, असें म्हणून त्याने त्या मूर्तीवर सोटा मारतांच
बाकीच्यांनींही तिजवर प्रहार करून तिचीं शकलें केलीं.
तींतून हिरे वगैरे जवाहीर आठ कोटी रुपयांचें निघालें.
त्या मूर्तीच्या शकलांतून एक शकल भक्केस व दुसरे म-
दीनेस, व आणखी दोन गजनीस पाठवून दिलीं. ते-
थे तीं राजवाड्याच्या व मशिदीच्या पायरीस लाविलेलीं शें-
कडों वर्षेपर्यंत होतीं. सोमनाथाच्या देवळाचे चंदनी
दरवाजे मशिदीस लाविले होते, ते इ० स० १८४२ ह्या
वर्षी इंग्रजांच्या लष्करानें गजनीहून परत आणिले.

९. त्यानंतर गुजराथेंतील अनलवाडच्या तत्कावर
नवा राजा वसवून, तेथे एक वर्ष राहून, महमूद रेतीच्या
मैदानाच्या मार्गानें मुलतानांतून परत स्वदेशास गेला.
तेथे आपल्या राज्याचा बंदोबस्त करून आणि इराण देश
जिंकून इ० स० १०३० सांत एप्रिल महिन्याचे २९ वे
तारिखेस तो गजनी एथे मृत्यु पावला.

१०. महमूद ह्याने जें मोठें राज्य मिळविलें त्यामध्ये
त्याने असा बंदोबस्त ठेविला होता कीं, तो राज्याच्या एका
प्रदेशांतून दुसऱ्या प्रदेशास जरी गेला तरी बहुधा मार्गे बं-
डावा होत नसे. ह्यावरून त्याच्यामध्ये चातुर्य, पराक्रम, उ-

द्योग आणि साहस, हे गुण उत्कृष्ट असे स्पष्ट होतें; परंतु आपल्या राज्याचा पाया त्याने मजबूत न घातल्यामुळे तें त्याच्या मार्गे लवकरच लंघास गेलें. ह्यावरून पाहतां, त्याच्यामध्ये सूक्ष्म दृष्टि विशेष होती असे वाटत नाहीं. त्यास विद्वान् जवळ बाळगण्याचें, आणि विद्या वाढविण्याचें मोठें व्यसन होतें; त्यानें गजनीमध्ये विद्याभ्यासाची शाळा घालून तिच्या खर्चाकरितां प्रतिवर्षीं एक लक्ष रुपयांची नेमणूक करून दिली होती, आणि द्रव्य देऊन बहुत विद्वान् आणि कवि दरवारांत बाळगले होते. त्यामध्ये, उन्सारी आणि फरदुसी म्हणून दोघे प्रसिद्ध होते, त्यांतील दुसऱ्यानें इतिहासरूप काव्य शाहानामा म्हणून फारसी भाषेमध्ये केलें, तें अद्यापि सर्वमान्य आहे.

११. आपल्या प्रजांस कोणी उपद्रव देऊं नये ह्याविषयीं महमूद फार जपत असे. जरी त्याच्या युद्धामध्ये हजारों लोकांचा संहार झाला, आणि त्यानें इराणांत बहुत मुसलमान लोकांचे प्राण घेतले, तरी कारण नसतां उगीच हिंदु लोकांस त्यानें धरून मारिलें असा लेख कोठें दिसत नाहीं. तसाच तो धर्माच्या मिषानें स्वाभ्या मात्र करी, परंतु हिंदुलोकांस जवरीनें त्यानें मुसलमान केलें असें नाहीं, त्यांकडून जितकें द्रव्य निघेल तितकें काढून त्यांस धरून आपल्या देशास न्यावें, असें त्याचें लक्ष होतें. हे धरून नेलेले लोक, त्याच्या वेळेस गजनींत इतके झाले होते कीं, दर हिंदु मनुष्यास, दोन अडीच रुपये देऊनही कोणी खरेदी घेत नव्हते.

१२. महमूदामध्ये अतिशयित लोभ हा मोठा दोष

होता; त्यामुळे द्रव्यसंपादनाकरितां त्यानें स्वाध्या करून अतिशयित लूट मिळविली, ती प्रकार वर लिहिला. त्याचें वैभव आणि त्याच्या दरवाराची शोभा ह्यांस त्या काळी किंवा कोणत्या काळीं उपमा मिळावयाची नाही. त्यानें मथुरा व कनोज एथील देवालयें पाहून गजनी एथें शंग-मरवरी पाषाणांची मोठी भव्य शोभायमान अशी मशीद बांधिली; ती पाहून त्याच्या दरवारी लोकांनींही मोठ-मोठाल्या हवेल्या उठविल्या; त्याहींकरून त्याची राजधानी फार सुशोभित दिसूं लागली. त्याचें द्रव्य इतकें होतें कीं, कोणी एका पूर्वीच्या राजाजवळ सात मापें भरावयापुरतीं रत्नें होतीं अशी कोणी त्याला गोष्ट सांगितली, त्यावेळीं तो बोलला कीं, ईश्वरानें मजवर कृपा करून शंभर मापें जवाहीर मला दिलें आहे.

१३. महमुदाजवळ इतकें द्रव्य असून तो मोठा कृपण होता. फरदुसी ह्यानें त्याचे आज्ञेवरून शाहनामा म्हणून ग्रंथ केल्यावर त्यास तो अगदीं थोडें द्रव्य देऊं लागला; तेव्हां त्या कवीनें त्रासून तूस एथें आपल्या घरीं जाऊन महमुदावर निंदापर एक काव्य केलें, त्यांत त्याचे वास्तविक दोष लिहिले आहेत. दुसरी महमुदाच्या लोभाची गोष्ट अशी लिहिली आहे कीं, त्यानें मरावयाच्या पूर्वीं आपलें सर्व द्रव्य पाहाण्याकरितां आणवून पुढें रचवून ठेविलें. त्याकडे एकाग्रचित्तानें पाहात असतां हे सर्व द्रव्य सोडून लौकर आपणास जावें लागेल असा मनांत विचार येऊन त्याच्या डोळ्यांतून अश्रु आले;

परंतु त्यांतून आपल्या जवळच्यांस काहीं न देतां त्यानें प्राण सोडिला.

१४. महमूद स्वभावानें उल्लासी होता; त्याचें शरीर साधारण उंच होतें; व त्याचा बांधा मजबूत होता; परंतु त्याच्या आंगावर देवीचे वण होते, त्यांचें लहानपणीं त्यास लांछन वाटून आपल्या कुरूपपणास पराक्रमाचें भूषण करण्याकरितां तो प्रथम साहसास प्रवृत्त झाला असेल असा संभव आहे.

प्रकरण ५.

महमूदाचे वंशज गजनवी राजे ह्यांचें वर्तमान.

इ० स० १०३० पासून ११८६ पर्यंत.

१. महमूदाच्यामागे गजनवी वंशांत विशेष वर्णा-
वयाजोगे पराक्रमी राजे झाले नाहींत. मह-
मूद ह्यास दोन मुलगे होतें; एकाचें नांव
यसाऊद, आणि दुसऱ्याचें नांव महंमद;
त्यांतील धाकटा महंमद, हा आपानें ठरविल्याप्रमाणें
त्याच्या मागे गादीवर बसला. पुढें लौकरच यसाऊद
ह्यानें आपल्या सुभ्याहून परत येऊन सैन्य बस करून
घेतलें; त्याचें कुमकेनें त्यानें आपल्या भावास गादीवरून
उठवून त्याचे डोळे काढून कैद करून ठेविलें आणि
आपण सिंहासनारूढ झाला.

२. यसाऊद राज्य करूं लागल्यापासून सलजूकी

ह्या नांवाचे तातार लोक त्यास उपद्रव देऊं लागले. त्यांचें भय प्रथम चार वर्षेपर्यंत ३० स०
मसाउदास विशेष वाढत नव्हतें, तो मकरान, १०४०.
माजिंदरान, वगैरे ईराण देशाच्या प्रांतांमध्ये आपला अमल वसवीत होता. पुढें सलजुकी लोकांचें प्राबल्य विशेष होऊन ते आपल्या राज्यांत लूट करूं लागले, असें पाहून त्यानें स्वतां त्यांजवर स्वारी केली, आणि त्याचें व सलजुकी लोकांचा सरदार तोग्रलबेग ह्याचें युद्ध मर्च शहराजवळ झालें, तेव्हीं मसाउदाचे फौजेपैकीं तुर्की लोक त्यास सोडून गेल्यामुळे त्याचा पराजय झाला, आणि गजनी-मध्ये बखेडा चालला होता तो मोडावयास पुरे इतकी फौज जमा होईना म्हणून तो तिकडे जाण्याचें टाकून हिंदुस्थानाकडे चालला. त्याचे फौजेनें फितूर होऊन त्याचा खजिना लुटला, आणि त्यास गादीवरून काढून त्याचा आंधळा भाऊ महंमद ह्यास राज्याधिकार दिला. त्यानेंही आपल्या हातून कारभार निभावेना म्हणून सर्व राज्य आपला मुलगा अहंमद ह्यांच्या स्वाधीन केलें. त्यानें आपला पदच्युत केलेला चुलता मसाऊद ह्याचा जीव घेतला, हा पहिला पराक्रम केला.

३. मसाउदानें दहा वर्षे राज्य केलें, तितक्यांत मोठ-
मोठाल्या इमारती बांधून आणि विद्वान लोकांस आश्रय देऊन आपण महमुदाच्या मार्गे त्याच्या गादीवर वसाव-
यास योग्य असें त्यानें करून दाखविलें.

४. मसाऊद मारला गेला तेव्हीं त्याचा मुलगा

मोदूद हा बल्क एथें होता. तेथून त्यानें
 इ० स० १०४९. परत त्वरेनें येऊन आपले प्रतिस्पर्धी ह्यांस
 मारून राज्य स्वाधीन करून घेतलें. पुढें
 त्याच्या भावानें वंड केलें तें मोडून सलजुकी लोक
 पश्चिमेकडील प्रांत घेत चालले होते, त्यांच्या कोणेका
 सरदाराच्या कुळांत सोयरीक करून, त्यानें कांहीं वेळ-
 पर्यंत त्यांचा स्नेह संपादिला. परंतु पुढें लौकरच ते
 त्याजवरोवर कलह करूं लागले. त्यांत गुंतल्यामुळें
 त्यास हिंदुस्थानाकडे लक्ष ठेवणें न शालें; ह्यास्तव
 दिल्लीच्या हिंदुराजानें पंजाब प्रांतांतील कांहीं प्रदेश
 घेतला, त्याच्या वंदोवस्तुकरितां मोदूदानें तिकडे जावें
 इतक्यांत तो मरण पावला.

५. नंतर त्याचा भाऊ अबुलहसन ह्यानें त्याच्या
 मुलास मारून सिंहासन वळकाविलें; परंतु
 इ० स० १०५१. ह्या गोष्टीस दोन वर्षे शालीं नाहींत इत-
 क्यांत त्याचा चुलता, अबदुलरसीद, हा
 त्यास पदच्युत करून गादीवर बसला.

६. नव्या बादशाहानें पूर्वीच्या राज्यांत गेलेला
 इ० स० १०५२. पंजाब प्रांत स्वाधीन करून घेतला. नंतर
 तो तोग्रल्बेग म्हणून त्याचा कोणी सरदार ह्यानें
 येऊन गजनीमध्ये त्याचा पराजय केला. तो तोग्रल्-
 बेग ह्यास व सीस्तानांतून आपल्या हातीं सांपडलेले
 गजनवी वंशाचे इतर सर्व शाहाजादे ह्यांस मारून आपण
 राज्य करूं लागला; परंतु चाळीस दिवसांनंतर तो
 मारला गेला, व गजनवी वंशांतील कोणी सुलतान

फरखजाद हा तत्काचा अधिपति झाला. त्याने, सलजुकी लोकांनी घेतलेले राज्य परत हस्तगत करण्याकरिता यत्न केला; तो बराच सिद्धीस गेला होता, इतक्यांत तो बादशाहा मरण पावला. इ० स० १०५८

७. नंतर फरखजाद ह्याचा भाऊ इब्राहिम राज्य करू लागला, तो मोठा विरक्त व देवभोळा असे. त्याने एकतीस वर्षेपर्यंत राज्य केले, तितक्यांत विशेष लढाया केल्या नाहीत, सलजुकी लोकांनी मागितलेला मुलूक त्यांस देऊन त्यांनी तह केला, आणि आपले आयुष्य कुराणाच्या प्रती करण्यांत व धर्माचरणांत घालविले. तो मेलला तेवेळीं त्यास चाळीस मुलगे व छत्तीस मुली होत्या. इ० स० १०८९

८. इब्राहिम बादशाहाचा मुलगा मसाऊद ह्याचे वेळेस मुसलमानांनी पराक्रम करून गंगानदीच्या अलिकडील तीरापर्यंत मुलूक घेतला. त्याने राज्याच्या बंदोबस्ताकरिता कांहीं चांगले कायदे केले होते. त्याचे वेळेस दरबार कांहीं वर्षेपर्यंत लाहोर एथे होतें. इ० स० १११४.

९. मसाऊद मेल्यानंतर त्याचा मुलगा अरसलान हा आपल्या भावास कैद करून राज्य करू लागला. तेवेळीं त्याचे आईस संताप येऊन तिने आपला भाऊ सुल्तान संजर सलजुकी ह्याजकरवी आपला दुसरा मुलगा बहिराम ह्यास गादीवर बसविले. इ० स० १११८.

१०. तो बहिराम बादशाहा बराच प्रतापी होता, आणि त्यास विद्येचें व्यसन फार होतें. त्याच्या दरबारांत निजाभी म्हणून मोठा कवि होता, त्यानें बहिरामाच्या आश्रयानें कितीएक ग्रंथ केले. ह्या बादशाहाचें राज्य बहुत वर्षेपर्यंत निर्वेध चाललें; पुढें त्याचा जांवंई कुतुबुद्दीन गोरी ह्याशीं त्याची कांहीं कलागत झाल्यामुळें त्यानें त्यास बोलावून मारविलें. त्या रागानें कुतुबुद्दीनाचा भाऊ सैफुद्दीन हा गजनीवर स्वारी करून, बहिराम ह्यास पळवून, थोडे दिवसपर्यंत गजनी एथें आपण गादीवर बसला; परंतु लौकर दरबारच्या लोकांनीं फितूर होऊन बहिराम ह्यास सूचना पाठविल्यावरून तो परत आला, आणि तो व सैफुद्दीन ह्या उभयतांची लढाई झाली, तीमध्ये सैफुद्दीनाची फौज सर्व पळाल्यामुळें त्याचा पराजय होऊन तो कैदेत पडला. नंतर बहिरामानें धिंड काढल्याप्रमाणें त्याची अप्रतिष्ठा व हाल हाल करून त्यास मारिलें, व त्याच्या बज्रिराचाही प्राण घेतला.

११. हें वर्तमान मेलेल्या बादशाहाचा भाऊ अल्लाउद्दीन ह्यास कळतांच त्यानें अतिशयित क्रुद्ध होऊन गजनीवर स्वारी केली; आणि तहाचें बोलणें आलें तें न ऐकतां, आणि सुलतान बहिराम ह्याची फौज आपल्यापेक्षां फार आहे हें मनांत न आणितां, मोठ्या दृष्ट निश्चयेंकरून युद्ध केलें आणि बहिरामाचें सैन्य सर्व मारून त्यास एकव्यास पळण्याचें प्राप्त केलें. नंतर सात दिवसपर्यंत गजनी शहरामध्यें आग लावून

देऊन ते लुटण्याची व उद्धस्त करण्याची पराक्राष्टा केली. सैय्यद वगैरे संभावित लोक हे त्याने बहुत करून ठार मारिले; आणि महमूद, मसाऊद, व इब्राहिम ह्यांशिवाय बाकीच्या सर्व राजांच्या कबरा व दुसऱ्या मोठ्या मोठ्या इमारती मोडून जमीनदोस्त केल्या. असा त्या अल्लाउद्दीनाने क्रोधांध होऊन मोठा प्रलय केला त्यामुळे त्याची अपकीर्ति सर्वदा राहून इतिहासामध्ये त्याच्या नांवास जहांसोज, म्हणजे पृथ्वी जाळणारा, असे विशेषण जोडले गेले.

१२. बहिराम हिंदुस्थानाकडे पळत असता ह्या अनर्थाचे वर्तमान समजल्यामुळे व वाटेचे श्रम आणि विपत्ति ह्यांमुळे त्याच्या शक्ति क्षीण होऊन तो मरण पावला.

इ० स०
११५२.

१३. त्याचा मुलगा खुषरू हा लाहोरास पोहोचल्यावर तेथील रयतेने त्याचा जयजयकार-पूर्वक मोठा आदर केला, आणि त्या ठिकाणीच राजधानी स्थापून सात वर्षेपर्यंत राज्य केले. नंतर त्याचा मुलगा खुषरू मलिक् सि-

इ० स०
११६०.

हासनावर बसला. त्याने आपल्या राहिलेल्या प्रांतांमध्ये सत्तावीस चांद्र वर्षेपर्यंत राज्य केल्यावर शेवटी गोरी वंशाच्या मुसलमानांनी त्याचे राज्य घेऊन गजनवी वंशाची समाप्ति केली.

इ० स०
११८६.

प्रकरण ६.

गोरी वंशाच्या राजांचें वर्तमान.

इ० स० ११८६ पासून १२०६ पर्यंत.

१. गोरी वंशाचा मूळपुरुष कोण, व त्याची मूळ-
पीठिका कशी, ह्याचा निश्चय नाही. त्या
इ० स०
११७६. वंशाचे राजे आणि त्यांच्या प्रजा हे सर्व
अफगान होते. त्यांचा राजा अल्लाउद्दीन
ह्याने गजनी एथें लोकांचा फार संहार केला, त्याचा
पुतण्या ग्यासुद्दीन राज्य करीत असतां त्या-
इ० स०
११७८. चा भाऊ महंमद शहाबुद्दीन ह्याने पंजाब,
गुजराथ, व सिंध, एथें दोन तीन वेळ स्वाभ्या
घातल्या, व खुष्रू मलिक् ह्याचा पराजय करून त्याचा
इ० स०
११८४. मुलगा 'ओलीस घेतला.' नंतर मलिक्
ह्याने फौज जमवून शहाबुद्दीन ह्याचा एक
किल्ला परत घेतला. त्या वेळीं शहाबुद्दीन
ह्याने तह करण्याची इच्छा दाखवून मलिक् ह्याचा मुलगा
परत पाठविला, त्यास तो मलिक् भेटावयास येत असतां
शहाबुद्दीनाने एकाएकीं आडवाटेनें निवडक स्वारां-
निशीं जाऊन त्यावर हल्ला केला. त्याने त्यास व
त्याच्या कुटुंबांतील माणसांस कैद करून आपल्या भावा-
इ० स०
११८६. कडे पाठविलें, तेथें तीं कांहीं वर्षांनीं राज्या-
च्या बखेड्यांत प्राणास मुकल्यावर गजनवी
वंश लयास पावला.

२. त्यावेळीं हिंदुस्थानांत दिल्ली एथें तुवारवंशाचे, रजपूत राजे राज्य करीत होते, तसेच अजमीर एथें चव्हाण, कनोज एथें राठोर, आणि गुजराथेंत चालुक्यांच्या मागून बागले ह्या नांवाचे रजपूत सत्ताधारी होते; आणि दिल्लीचा तुवार राजा ह्यानें मरते वेळीस आपला नातू अजमीरचा पृथुराजा ह्यास राज्याचा अधिकारी केल्यामुळे तुवार आणि चव्हाण, ह्या दोनही वंशांचा मुख्य पुरुष एकच झाला.

३. ह्या पृथुराजावर शहाबुद्दीन ह्यानें प्रथम हल्ला केला, त्यावेळीं पानिपतच्या मैदानांत त्याचा पराजय होऊन त्याच्या फौजेची वाताहत झाली, आणि हिंदूंनीं वीस कोस-पर्यंत त्याच्या मागून पाठलाग केला; परंतु शहाबुद्दीन लढाईतून परत स्वदेशास गेला; तो तेथें फार दिवस न राहतां आफगांन लोकांची मोठी फौज घेऊन परत हिंदुस्थानांत आला, आणि त्यानें मोठें युद्ध केलें. त्यांत बहुत हिंदु सरदार पडले, आणि पृथुराजा शत्रूंच्या हातीं सांपडून त्यांनीं त्यास ठार मारिलें. नंतर शहाबुद्दीन निघून परत स्वदेशास गेल्यावर त्याचा सरदार कुतुबुद्दीन ह्यानें दिल्ली प्रांत हस्तगत केला. पुढें शहाबुद्दीन कितीएक वेळां हिंदुस्थानास परत आला. तो व त्याचे सरदार कुतुबुद्दीन व महंमद बख्त्यार ह्यांनीं कनोज, अयोध्या, बहार व बंगाला, हे प्रांत अनुक्रमें जिंकून घेतले. नंतर तो परत स्वदेशास जाऊन आपला भाऊ ग्यासु-

इ० स०

११९२.

इ० स०

११९३.

दीन हा मेल्यावर त्याचे जागीं तत्काचा अधिपति झाला.

इ० स० १२०२. शहाबुदीन ह्याने हिंदुस्थानांतील युद्धामध्ये कृतीएक प्रसंगीं फार निर्दयपणा केला.

त्याने अजमीर घेतले तेवेळीं आपणास अडथळा करणारे शेंकडों लोक धरून ठार मारिले, आणि बाकीचे गुलाम केले.

४. शहाबुदीन स्वदेशीं गेला त्यामुळे, व तिकडे

इ० स० १२०६. त्याच्या फौजेचा नाश झाल्याचे वर्तमान आल्यामुळे, तिकडे तिकडे बंडे झालीं होती;

त्यांचा बंदोबस्त त्याने परत येऊन आपला सरदार कुतुबुदीन ह्याच्या साहाय्याने केला; नंतर शहाबुदीन पश्चिमेकडील प्रांतांकडे जात असतां सिंधु-नदाच्या कांठीं भकर नांवाच्या लोकांनीं त्याच्या डेऱ्यांत शिरून त्यास ठार मारिले. शहाबुदीन ह्याच्या मरण-समयीं मालवा व कांहीं जवळचा प्रांत शिवाय करून बहुतेक उत्तर हिंदुस्थान त्याचे सत्तेखालीं आलेले होते.

५. त्याचा पुतण्या महंमद ह्यास राज्य आवरेना म्हणून

इ० स० १२१५. त्याच्या बापाच्या वेळचा सरदार कुतुबुदीन, जो हिंदुस्थानांत स्वतंत्रपणें सत्ता करूं ला-

गला होता, त्यास त्याने राजा असा कि-ताव पाठवून दिला. नंतर कांहीं दिवसांनीं त्याचे सिंधुनदाच्या पश्चिमेकडील राज्यही गेलें, आणि कोणी एके युद्धप्रसंगीं तो प्राणास मुकून, गोरी वंशाची समाप्ति झाली.

भाग २.

अर्वाचीन इतिहास.

प्रकरण १.

‘गुलामराजांचें वर्तमान.

इ० स० १२०६ पासून १२८८ पर्यंत.

१. कुतुबुद्दीन लहानपणीं निशापूर एथें कोणा एकाचा खरीद केलेला गुलाम होता. तो पुढें योग्यतेस येऊन वर लिहिल्या प्रकारें- इ० स० १२१०. करून हिंदुस्थानाचें राज्यपद पावला, म्हणून त्याच्या वंशजांस गुलाम असें म्हणतात. हा कुतुबुद्दीन गादीवर बसावयाच्या पूर्वी वीस वर्षेपर्यंत त्या मुलखांत अमल करीत होता, त्यानें चार वर्षेपर्यंत बादशाहाचा अधिकार करून आपल्या नीतीची आणि सदाचरणाची अक्षय्य कीर्ति मार्गे ठेविली.

२. त्याचा मुलगा आराम त्याच्या मार्गे गादीवर बसला, त्यामध्ये कांहीं मोठे गुण नव्हते. त्यास बारा महिन्यांच्या आंत त्याचा मेहुणा इ० स० १२११. अलतमष ह्यानें मारिलें.

३. अलतमष हा कुतुबुद्दीनानें प्रथम गुलाम खरेदी केला होता; तो पदवीस चढतां चढतां, शेवटीं त्याच जांवी होऊन त्याच्या मार्गे गादीवर बसला.

४. अलतमष राज्य करीत असतां जंघिसखान नाम-
क मोंगल लोकांचा सरदार ह्याने इराण व काबुल ह्या
देशांत येऊन बहुत लोकांचा संहार केला. तो कंदहार
एथील राजाचा पाठलाग करीत सिंधुनदापर्यंत आला
होता; परंतु तेथून परत इराणाकडे गेला. हें हिंदु-
स्थानच्या लोकांचें भाग्य म्हणावें. त्या वेळेचे मोंगल-
लोक मुसलमान नव्हते, आणि लोकांनीं त्यांचा धर्म
ध्यावा म्हणून ते त्यांस उपद्रव करीत असैं नाहीं; केवळ
मनुष्यांचा नाश करावा आणि त्यांस दुःख द्यावें ह्यांतच
ते सुख मानीत असैं दिसतें.

५. अलतमष ह्याने सिंधदेश हस्तगत केला.
तसाच बंगाल, ब्रह्मर व मालवा, ह्या प्रांतांत आपला
अमल पुर्तेपणें बसविला. त्याचा वजीर व त्याच्या आश्र-
याखालचे विद्वान् लोक मोठे संभावित होते. दिल्ली-
जवळ कुतुबमीनार म्हणून एकशें साठ हात उंच, शोभि-
वंत, व नकशीदार मनोरा आहे तो ह्या राजाच्या राज्यांत
तयार झाला. त्या मनोऱ्याच्या जवळ एक अपूर्ती
सर्वोत्कृष्ट मशीद आहे, तिच्या वरील लेख पाहातां ती
शहाबुद्दीन गोरी ह्याच्या वेळीं झाली असैं वाटतें.

६. ह्या बादशाहानंतर त्याचा मुलगा रुकुद्दीन
गादीवर बसला. तो कळावंतिणी, गवई,
व छचोरलोक ह्यांस मनस्वी पैका देऊं
लागला, आणि त्याने राज्याचा कारभार
आपले आईचे स्वाधीन केला, तिने जुलूम व क्रूर कर्मे
करण्याचा आरंभ केला, त्यामुळे सर्व लोकांनीं त्रासून

सात महिन्यांनीं त्यास पदच्युत केलें, व त्याची बहीण रजियाबेगम हिला सिंहासनावर बसविलें. ही बेगम कांहीं गुणी व विद्वान होती, आणि आरंभीं एक दोन वडें मोडण्यांत तिनें आपलें शौर्य व हुशारी प्रगट केली, परंतु पुढें तिनें एका हलक्या मनुष्यावर प्रीति केल्यामुळे अमीर लोकांस तिजविषयीं तिरस्कार येऊन तिला त्यांनीं धरून कैदेत ठेविलें. तेथें ती ज्याच्या प्रतिबंधांत होती, त्या अल्लुनिआ सरदारास वश करून तिनें त्याशीं लग्न केलें आणि राज्य घेण्याकरितां फौज जमविली. नंतर ती आणि मानकरी ह्यांच्या दोन मोठ्या लढाया झाल्या; आणि ती व तिचा नवरा ह्या दोघांस कैद करून मानकऱ्यांनीं ठार मारिलें.

इ० स०
१२३७

७. पुढें रुकुद्दीनाचा भाऊ मवज्जुद्दीन बादशाहा झाला. त्यानें दोन वर्षे दोन महिने राज्य केल्यानंतर फौजेनें त्यास कैद केल्यावर तो मेला. नंतर रुकुद्दीन ह्याचा गुलगा अल्लाउद्दीन मसाऊद ह्यानेंही तितकेंच राज्य करून तशीच अवस्था करून घेतली. ह्या दोन राजांच्या कारकिर्दींत मोंगल लोकांनीं पंजाबावर एक, व बंगाल्यावर एक, अशा दोन स्वाऱ्या केल्या, परंतु त्या लोकांचा पराजय, विशेष आयास न लागतां झाला.

इ० स०
१२४१.

८. मसाऊदाच्या मार्गे अलतमषाचा नातू नारुद्दीन महमूद तकाचा अधिपति झाला. त्यानें यमुनेच्या कांठीं व बुंदेलखंडांत, व मेवात, चितूर, चांदेरी,

इत्यादि प्रांत ह्यांत जेथे पूर्वी वखेडा झाला होता, तेथे आपला अमल वसविला. तसेंच पंजाबांत मोगलांनी एकदोन वेळ हले केले, ते त्याचा सुभेदार शीरखान - ह्याने परत लाविले. त्यास गकर वगैरे लोकांनी मदत केली होती, त्यांचे पारिपत्य केले, आणि सिंध वगैरे प्रांतांत बंडे झालीं होती त्यांचा बंदोबस्त केला. ह्या राजाच्या राज्यांत जंघिसखानाचा नातू होलाखुखान ह्याजकडून वकील आले होते. त्या वकिलांच्या बहुमानार्थ दरबारामध्ये मोठी शोभा केली होती, तिचे व त्या वेळच्या वैभवाचे वर्णन बहुत विस्तारेंकरून इ०स० १२६३. केले आहे. ह्याप्रमाणे वीस वर्षेपर्यंत राज्य करून नासरुद्दीन मरण पावला.

९. हा नासरुद्दीन बादशाहा आपल्या खासगत संसारांत दर्वेशाप्रमाणे वागत असे. इतके वैभव असतां तो आपण स्वहस्तेकरून पुस्तके लिहून त्यांहींकरून उत्पन्न झालेल्या द्रव्यावर चरितार्थ चालवी. तो इतर राजांप्रमाणे स्त्रीलंपट नव्हता, त्याची एकच बायको होती, तिजकडून तो स्वतः रोज स्वयंपाक करवीत असे. कोणा एका दिवशीं तिचा हात भाजून ती ते गाऱ्हाणे सांगावयास आली, आणि आपणास एक दासीची नेमणूक करून दावी म्हणून बोलली. त्या बोलण्यावर त्याने उत्तर केले कीं, मी राज्याचा जामदार आहे, मला निरर्थक खर्च करण्यास सत्ता नाही. ह्या राजास विद्येचे व्यसन होतें. तवकातिनासरी म्हणून इराण देशची तवारीख म्हणजे बखर त्याच्या दरबारांत झालेली प्रसिद्ध.

आहे. नासरुद्दीन इतका भुला असे कीं; त्याने लि-
हिलेल्या ग्रंथांत कोणी एका अमीराने कांहीं अशुद्धे
काढिलीं, तीं त्याने त्याच्या देखत फिरवून तो गेल्यानंतर
पूर्ववत् होतीं तशीं केलीं, त्याचे कारण त्यास कोणी
विचारिलें तेव्हां तो बोलला कीं तीं अशुद्धे नव्हतीं हें
मला ठाऊक होतें, परंतु त्याच्या संतोषाकरितां मी त्या
वेळेस फिरविलीं.

१०. नासरुद्दीनाच्या मार्गे ग्यासुद्दीन बुलबुन
बादशाहा झाला. हा लहानपणीं गुलाम
असून अल्तमष ह्याच्या दरबारांत वाढला इ० स०
होता. मागील राज्यांच्या सर्व बखेड्यांत १२६३.

वागून शेवटीं नासरुद्दीनाच्या वेळेस हा बुजिराचा अधि-
कार पावला, आणि मध्ये कांहीं वेळपर्यंत त्याच्या इत-
राजीखालीं येऊन कामांतून दूर झाला असतां, ह्याला
पुनः आपल्या कामांवर बोलवणें बादशाहास प्राप्त पडलें.

११. बुलबुनाच्या राज्यांत आरंभींच मेवातेमध्ये
व इतर प्रांतांमध्ये लुटारू लोकांनीं बंडे केलीं,
त्यांचा त्याने चांगला बंदोबस्त करून, सर्वत्र इ० स०
ठाणीं घातलीं. मेवातेमध्ये त्याने एक ल- १२७२.

क्ष लोक मारिले, आणि तेथील रान तोडून पूर्वी चोरांस
राहावयाच्या ज्या जागा होत्या त्या वस्ती व लागवड
व्हावयाजोग्या केल्या. तसेंच दुसरें बंड बंगाल्यांत

झालें. ते असे कीं, तेथील सुभेदार तोग्रलखान

खंडणी पाठवावयाची ती न पाठवितां आपणास बादशाहा
हणवूं लागला. त्याच्या बंदोबस्ताकरितां पाठविलेल्या

दोन फौजा त्याने पळविल्या; तेवेळीं बादशाहानें स्वतः त्यावर स्वारी करून तो पळू लागला असता त्याचा वाठलाम् बहुत दूरपर्यंत केला. शेवटीं त्याच्या फौजेची वाताहत होऊन तो तोयलखान नदीतून घोड्यावर बसून पोहत जात असतां बुडून मरण पावला.

१२. तुलबुनाचा मुलगा महंमद मोठा शूर हो-

३० स०

१२८६

ता, त्याने इराणचा मोगल बादशाहा अर्घनखान ह्याच्या फौजेस दोनवेळ हटवून मोगलांनीं घेतलेला मुलूख परत हस्तगत केला; परंतु ह्यांतून दुसऱ्या लढाईमध्ये तो शाहाजादा पडला, व त्याच्या प्रतितीतील अमीरखुसू ह्या नांवाचा कोणी एक कनिष्ठ धरला गेला. त्या प्रसंगी सैन्यांतील सर्व लहान मोठ्या लोकांच्या डोळ्यांतून अश्रु आले, आणि बादशाहास परम दुःख होऊन पुढे तो लौकरच मरण पावला.

१३. हा तुलबुन राजा शूर व मसलतदार होता, त्याच्या दरबारचें वैभव आणि त्याचें औदार्य ह्यांची कीर्ति फार होऊन मोगलांनीं काढून दिलेले राजे पंधरा त्याचे आश्रयास येऊन राहिले होते; आणि त्याचा मुलगा महंमद हा गुणी व विद्येचा अभिमानी होता. त्याच्या पदरीं बहुत कवि होते, परंतु ह्या बादशाहामध्यें करपणा हा मोठा दोष होता. कोणी बंड केलें असतां त्यास व त्याच्या जवळच्या सर्व माणसांस तो ठार मारीत असे, आणि कोणी सुभेदारानें अपराध केला असतां त्यास आपल्या समक्ष प्राण जाईपर्यंत कोरड्यांचा मार देववीत

असे. बंगालचे सुभेदाराचें पारिपत्य करण्याकरितां प्रथम फौज गेली तिचा जय झाला नाहीं, म्हणून तिच्या सर-
दारास त्यानें फांशी दिलें.

१४. महमद ह्याचा मुलगा कैखुसू ह्यानें आपल्या-
मागे राज्य करावें असें बुलबुनानें ठराविलें
असतां तें एकीकडे ठेवून, बक्राराखान इ० स०
म्हणून जो बुलबुनाचा दुसरा मुलगा बंगाल- १२८८.
चा सुभेदार होता, त्याचा मुलगा कैकुबाद ह्यास दरवा-
रांतील लोकांनीं गादीवर बसविलें. तो अठरा वर्षांच्या
वयाचा होता, व ख्यालीखुशालींत निमग्न असे, त्या-
मुळे राज्यांतील सर्व कारभार त्याचा वजीर निजामुद्दीन
हा करूं लागला, व त्यानें आपणास राज्य प्राप्त व्हावें ह्या
हेतूनें कैखुसू ह्यास मारेकरी घालून मारविलें असें वर्त-
मान ऐकून बादशाहाचा बाप बंगाल्याहून वंदोवस्ताकरि-
तां आला असतां वजिराच्या सांगण्यावरून युद्धाचे तया-
रीनें कैकुबादपुढें गेला; परंतु ज्या वेळीं पितापुत्रांची
भेट झाली, आणि बक्राराखान आपल्यापुढे मुजरा
करीत आहे आणि अश्रूंनीं त्याचे डोळे भरले अहेत,
असें बादशाहानें पाहिलें, त्या वेळीं पूर्वीच्या मसलतींची वि-
स्मृति होऊन त्यानें जाऊन आपल्या बापाच्या गळ्यास मिठी
मारिली, आणि पुढें त्याचा फार बहुमान करून त्यास
ठेवून घेतलें, परंतु वजिरापुढें आपलें कांहीं चालत नाहीं
असें पाहून बक्राराखान परत बंगाल्यास गेला. नंतर
बादशाहा ह्यानें किंचित् सावध होऊन आपल्या वजिरास
विषप्रयोगें करून मारविलें, तो बादशाहा विषयासक्ती-

मुळे त्या तरुण वयांतच रंगी व दुर्बळ झाला. तेव्हां तो राज्यास उपयोगी नाही असे ठरवून गिलची फौजेने त्यास मारिले, आणि आपला सरदार जलालुद्दीन ह्यास मिर्हासनावर वसविले.

प्रकरण २.

गिलची अथवा खिलजी वंशाच्या राजांचे वर्तमान.

इ. स. १२८८ पासून १३२१ पर्यंत.

१. जलालुद्दीन मिर्हासनावर झाला तेव्हास त्याचे वय सत्तर वर्षांचे होते.

२. ह्या बादशाहाने सात वर्षेपर्यंत राज्य केले, त्यांत प्रथम बुलबुन ह्याचा पुतण्या मलिकज्याजु ह्याने करा शहर एथे सुभ्यावर असतां बंड करून दिल्लीवर स्वारी केली. तीमध्ये त्याचा पराभव झाला, परंतु बादशाहाने न्यास कांहीं शिक्षा न करितां नेमणूक करून देऊन मुलतानास पाठविले त्याप्रमाणेच पंजाबांत मोंगलांनीं स्वारी केली होती, त्यावर जाऊन त्याने त्यांचा पराजय केला, परंतु त्यांशीं क्रूरपणाने न वागतां तह करून घेतला. त्यांतून ३००० लोक त्याच्या लष्करांत चाकरीस राहिले; आणि पुढे ते लौकरच मुसलमान झाले. त्यांस त्याने राहावयास दिल्लीच्या बाहेर जागा नेमून दिली. तीस अद्यापि मोंगलपुरा असे नांव प्रसिद्ध आहे.

३. मालव्यामध्ये बंदोवस्तांकरितां जलालुद्दीनाने दोन वेळ स्वाग्या केल्या, परंतु त्याच्या शांतपणामुळे तेथे अमल पुरता बसला नाही. पुढे त्याचा पुतण्या अल्लाउद्दीन

हा करा व अयोध्या ह्या प्रांतांचा सुभेदार मोठा शूर आणि धैर्यवान् होता, त्याने ८००० निवडक स्वारांसहित वऱ्हाडांतून जाऊन इलिचपुरापर्यंत बंदोबस्त केला. नंतर पश्चिमेकडेस नर्मदा नदी उतरून देवगिरी म्हणजे दौलताबाद एथील राजा रामदेव ह्याच्या मुलगास पराजित करून त्याकडून इलिचपूर वगैरे प्रांत व बहुत द्रव्य घेऊन परत आपल्या सुभ्यास आला. त्यावेळीं अह्लाउद्दीन ह्याचे लक्ष्य आपणास राज्य मिळण्याकडे आहे असें बादशाहास बहुत लोकांनीं समजाविलें असतां त्यास तें खोटें वाटून तो अह्लाउद्दीनास भेटावयास थोड्या लोकांसहित भागीरथीच्या पलिकडे गेला. त्या उभयतांचे भेटीचे वेळेस बादशाहा प्रीतीनें अह्लाउद्दीनाच्या गालावरून हात फिरवितो आहे, इतक्यांत त्यानें मारेकऱ्यांस खूण केली, त्यांनीं तत्क्षणां बादशाहाचा प्राण घेतला. त्याचे डोकें भाव्यास टोंचून अह्लाउद्दीनानें शहरांत व लष्करांत सर्वत्र फिरविलें.

४. जलालुद्दीन फार सात्विक व सौम्य होता.

त्यास राज्याधिकार प्राप्त झाल्यावरही तो आपल्या जुन्या मित्रांस बोलावून त्यांशीं पहिल्याप्रमाणें जेवण खाण वगैरे व्यवहार ठेवीत असे. तो

इ० स०
१२९५.

आपल्या शत्रूंस आणि अपराध्यांसही क्षमा करीत असे, त्यामुळे राज्यांत बंडे व चोरांचा उपद्रव होत चालला होता तथापि कोणांस देहांतदंड करावा असें त्याच्या मनांत येईना. ह्या बादशाहानें तुलबुनाच्या लहान मुलास कैदेत ठेवून

पुढें त्याचा जीव घेतला असे लेख आहेत, परंतु ह्याविषयीं निश्चय नाही. ह्या शिष्या जलालुद्दीनाविषयीं दुसरी एक लिहावयाजोगी गोष्ट आहे. शिद्दीमौला म्हणून एक दर्वेशी दिल्लीमध्ये दान धर्म बहुत करित असे. त्या जवळ परीस आहे, असें वर्तमान बादशाहास कळल्यावरून आणि तो राज्य घेण्यास पाहतो, असें कोणीं राजाजवळ बोलल्यावरून त्याने त्या दर्वेश्यास व त्याच्या जवळच्या लोकांस आपलेजवळ आणून ठार मारविलें, त्यावेळेस त्या दर्वेश्याने बादशाहामें शाप दिला. त्याप्रमाणें तेव्हांच वाव्हटळ सुटून बादशाहास चिंता उत्पन्न झाली. पुढें त्याचा वडील मुलगा वारला, पर्जन्य गेला, व दुष्काल पडला. नंतर काहीं दिवसांनीं बादशाहाही प्राणास मुकला. हे सर्व अनर्थ दर्वेश्याच्या शापानें झाले, असें लोक बोलूं लागले.

५. अल्लाउद्दीनानें तकावर वसतांच मागील बादशाहाचे दोन मुलगे ठार मारिले, व त्याच्या राणीस कैद करून ठेविलें.

६. पुढें लौकरच बादशाहाचा भाऊ अलीफखान व वजीर नुसरतखान ह्यांनीं जाऊन गुजराथ प्रांत घेतला. तेथील राजा वागलाणांत पळून गेला. त्या सरदारांस मिळालेली लूट सरकारास द्यावयाविषयीं जवरी केल्यामुळें लष्करांत मोठा भयंकर वखेडा होऊन बादशाहाचा पुतण्या प्राणास मुकला. पुढें त्या वंडाचा वंदोवस्त झाला, परंतु त्याच्या संबंधानें बहुत लोक मुलांलेंकरांसुद्धां मरण पावले. बाकीचे रतनभोर एथील राजाच्या

आश्रयास जाऊन राहिले होते; पुढें जेव्हां तीन वर्षांनीं तो किल्ला हस्तगत झाला, तेव्हां अल्लाउद्दीनानें त्या लोकांस तेथील राजा व त्याचें कुटुंब ह्यांसहित ठार मारिलें.

७. रतनभोर एथें बादशाहाची स्वारी होती तेवेळीं, त्याचा पुतण्या ह्यानें एका दिवशीं बादशाहा शिकार करीत असतां, कितीएक मौगलांकरवीं त्यास मारण्याचा प्रयत्न केला; (म्हणजे तो जसा आपल्या चुलत्यास मारून गादीवर बसला होता तसा) परंतु मारेकऱ्यांच्या बाणवृष्टीतून बादशाहा वांचला, आणि तो शाहाजादा व त्याचे मदतगार हे मात्र प्राणास मुकले. त्याच्या दुसऱ्या दोन पुतण्यांनीं बदायूँ एथें बंड केलें, त्यांसही त्यानें धरून प्रथम त्यांचे डोळे काढून मग शिरच्छेद केला. तसाच दिल्लीमध्ये हाजीमौला नामें एक गुलाम ह्यानें लोक जमवून बंदिवान सोडण्याचा व खजीना वांटण्याचा आरंभ केला होता. इतक्यांत तेथील कामदारानें त्याच्या लोकांस घालवून देऊन त्यास ठार मारिलें. पुढें त्याचा धनी होता तो व त्याच्या कुटुंबाचीं माणसें ह्यांजकडे कांहीं अपराध नसतां तीं सर्व बादशाहानें मारविलीं.

८. ह्या बादशाहाच्या राज्यांत मौगलांनीं बहुत वेळ हल्ले केलें, त्यांत एक हला पुतलुघखान ह्यानें जो दिल्लीवर केला त्यापासून बादशाहास प्रथम मोठें भय प्राप्त झालें होतें; आणि उभयपक्षां सैन्यही फार जमलें होतें; परंतु शेवटीं तुमुलयुद्ध होऊन बादशाहाचा सरदार जफरखान ह्याच्या पराक्रमाच्या योगें करून बादशाहास जय मिळाला. त्यावेळीं लढायांत जे मौगल सांपडत त्यांस

दिल्लीस पाठवून, त्यांतिल सरदारांस हत्तीच्या पार्यां बांधी-
त असत, व इतरांस होदतोडून त्यांचे प्राण घेत असत.
पुढे बादशाहाने आपल्या चाकरींतून सर्व मोंगल दूर
केल्यामुळे त्यांनीं बंड केले, तेवेळीं त्यांतून १५००० लो-
कांची कत्तल करून त्यांचीं मुलें लेकरे विकून टाकिलीं.

९. अल्लाउद्दीन ह्याने मेवाडावर स्वारी करून
चितूर नामें किला घेतला, आणि तेथील
इ० स०
१३०३. राजा ह्यास कैद करून कांहीं वेळपर्यंत
तेथील अधिकार आपल्या बडील मुलास
सांगितला. पुढे तो किला मानवदेव नामक रजपुता-
च्या स्वाधीन केला. ह्याच वेळेस वरंगूल घेण्याकरितां
एक लष्कर तैलंगणांत रवाना झालें, त्या-
इ० स०
१३०६. च्या हातून किती एक वर्षपर्यंत कांहीं परा-
क्रम घडला नाहीं. पुढे मलिककाफूर
ह्याने देवगड जिंकून तैलंगणांत स्वारी केली, आणि
वरंगूलच्या राजाचा पराजय करून त्याने खंडणी द्यावी
असे ठरविलें.

१०. पुढील वर्षी काफूर ह्याने देवगडाचे वाटेनें
पैठणाजवळ गोदावरी नदी उतरून करना-
इ० स०
१३०९. टकांत स्वारी केली. तो द्वारसमुद्रनामें
राजधानी घेऊन, तेथील बलाल राजाचें
राज्य मल्याळापासून रामेश्वरपर्यंत हस्तगत करून, व
बहुतद्रव्य घेऊन परत दिल्लीस आला. नंतर आणखीं
एकवेळ दक्षिणेंत स्वारी रामदेव जाधवाचा मुलगा देव-
गडचा राजा त्यानें ठार मारिला, व सर्व महाराष्ट्र आ-

णि करनाटक देश घेऊन तेथील राजांवर खंडणी वस-

विली. परंतु पुढें अल्लाउद्दीन वृद्ध आणि
 ३० स०
 १३१२. अशक्त झाला ह्यामुळे दरबारांत अव्यवस्था
 झाली. ह्यास्तव गुजराथेंत बंड झालें ;

राणा हमीर ह्यानें चितूर परत घेतलें आणि रामदे-
 वाचा जांवई हरपाल ह्यानें दक्षिणेंत मोठा फितूर करून
 मुसलमान किल्लेदारांस हांकून दिलें. नंतर लौकरच
 अल्लाउद्दीन मरण पावला. त्यास काफूर ह्यानें विषप्र-
 योग केला असें वर्तमान तेवेळेस प्रसिद्धीत आलें.

११. अल्लाउद्दीनाचा स्वभाव निर्दय आणि घातकी
 होता, हें त्याचीं जीं कर्म वर लिहिलीं त्यां-
 ३० स०
 १३१६. रून स्पष्टच आहे. तो सिंहासनारूढ होई-
 पर्यंत त्यास लिहितां वाचतां येत नव्हतें, तथा-

पि माइया इतका कोणी शाहाणा नाही असा त्यास अभि-
 मान होता. त्यानें जसें राज्य बहुत मिळविलें तसाच
 त्या राज्याचा बंदोबस्तही मोठ्या युक्तीनें राखिला होता.
 लोकांजवळ द्रव्य अधिकउणें झाल्यामुळे शेतकरी ह्यांज-
 वळ अमुकपर्यंत जमीन असावी, व गवळ्यांनीं अमुक गुरें
 वाळगावीं, असा निबध ठरविला, नेमणुकी कमी केल्या;
 सरकारदेणें वाढविलें; तसाच कोणी मातबर झाला असतां
 त्याची मिळकत जप्त करण्यास आळस केला नाही.
 ह्याच रीतीनें लोकांच्या कल्याणार्थ सरकारतर्फेनें कोठारें
 केलीं होतीं, आणि दाणा मुलकांत यावा, बाहेर जाऊं
 नये, व कोणी एकदम घाऊक खरेदी करूं नये, असा
 बंदोबस्त राखिला होता.

१२. अह्लाउद्दीनाच्या मार्गे त्याचा सरदार काफूर
 ह्याने त्याच्या दोन वडील मुलांचे डोळे
 ३० स० काढून तिसरा मुलगा मुबारीक ह्याचा जीव
 १३१७. घेण्यास मारिकरी पाठविले; परंतु त्याला दया
 येऊन त्याच्या हातून ते काम झाले नाही. पुढे काफूर
 ह्यास प्रयत्न करण्यास अवकाश मिळण्याच्या पूर्वी बादशाही
 हुजूर पाहाऱ्याच्या लोकांनी त्यास ठार मारून मुबारीक
 ह्यास गादीवर बसविले.

१३. ह्या बादशाहाने गुजराथेत अमल बसविण्या-
 करितां फौज पाठविली, आणि हरपालास कैद करून
 त्याच्या आंगाचे कातडे सोलून काढिले; तसाच त्याचा
 वजीर खुसरूखान ह्याने एक वर्षपर्यंत युद्ध करून मल-
 वार प्रांत हस्तगत केला, आणि तिकडून बहुत संपत्ति
 दिलीस आणिली.

१४. राज्याच्या आरंभींच पूर्वी जप्त केलेल्या उ-
 मिनी मुबारिकाने सोडिल्या, कर माफ केले
 ३० स० आणि एकदांच १७००० बंदिवान सोडून
 १३२१. दिले, परंतु ह्या चांगल्या कृत्यापेक्षां बहुत
 अविचार करून आणि कळावंतिणी बरोबर प्रसिद्धपणे ना-
 चण्याच्या आणि मदप्राशन करण्याच्या छंदांत पडून
 राज्याची काळजी सोडिली, आणि मोठमोठ्या कितीएक
 अमीर लोकांस ठार मारिले. तेवेळेस त्याचा वजीर खुसरू
 ह्याने संधि साधून त्यास व त्याच्या मुलां माणसांस मारून
 आपण गादीवर बसला. परंतु पंजाबचा सुभेदा
 गाजीखान ह्याने आपल्या हाताखालचे अनेक युद्धप्रस-